

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ
ТА МЕНЕДЖМЕНТУ
ФАКУЛЬТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ЛОГІСТИКИ
КАФЕДРА ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

**Методичні рекомендації з підготовки студентів до
практичних занять
(для всіх напрямів)**

Укладачі:

д.е.н., проф. Засанський В.В.,
к.е.н., проф. Біленко Т.І.,
к.е.н., доц. Бабиш Р.Б.,
к.е.н., доц. Жаворонков В.О.,
к.е.н., доц. Клименко В.В.,
к.е.н., доц. Сніжко А.Е.,
ст.викл. Бойко С.Д.,
ст.викл. Гримайло В.М.,
ст.викл. Дияк Ю.І.

Методичні рекомендації розглянуті та
Схвалені на засіданні кафедри
економічної теорії
Протокол № 12 від «26» серпня 2016 р.
Завідувач кафедри _____

Модуль 1. Вступ до економічної теорії. Загальні основи економічного розвитку

Тема 1. Вступ до економічної теорії

Програмні питання

Зародження економіко-теоретичних знань. Економіка як об'єкт вивчення економічної теорії. Загальні засади економічного розвитку. Мікроекономіка. Макроекономіка. Мегаекономіка. Еволюція економічної теорії: основні етапи та напрями розвитку. Політекономія. Економічна теорія. Економікс.

Предмет економічної теорії. Економічні категорії. Економічні закони та принципи господарювання. Механізм дії і механізм використання економічних законів. Економічна система.

Функції економічної теорії і її роль у формуванні економічного мислення. Економічна теорія - наукова основа економічної політики. Нормативна та позитивна економічна теорія. Єдність функцій економічної теорії.

Методи пізнання соціально-економічних явищ і процесів, їх класифікація. Загальнонаукові та специфічні методи економічних досліджень. Макро- і мікроекономічний аналіз.

Сучасні напрями розвитку економічної думки: провідні школи та концепції. Виникнення та розвиток економічної думки в Україні. Взаємозв'язок економічної теорії з гуманітарними, природничими і технічними науками, що вивчають суспільство та світ.

Мета вивчення теми– формування у студентів цілісного уявлення про функціонування економічної системи, визначення науки, що вивчає економічні явища та процеси – економічної теорії, знайомство студентів із загальнонауковим та специфічним методам економічних досліджень.

Методичні рекомендації до вивчення теми

Економічна теорія у якості об'єкта дослідження виділяє людську діяльність, яка пов'язана зі створенням матеріальних та духовних благ, необхідних для життєдіяльності людини та суспільства. [1;2]

Слід також відрізнити два типи зв'язків людей у виробництві: перші з них поєднані із впливом людини на природу з метою пристосування її предметів для споживання (в цьому процесі людина виступає головною продуктивною силою), інші – з відносинами між людьми у процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання. Ці відносини за своїм характером є об'єктивними. Тому, ці виробничі відносини придбають властивість економічних законів, проявом та вивченням яких займається економічна теорія.[2;3;4;5]

Студенту необхідно звернути увагу на два аспекти економічної теорії: а) прояв основних тенденцій (законів) виникнення, розвитку та відмирання виробничих відносин людей; б) дослідження того, яким чином учаснику економічної діяльності (економічному суб'єкту) вирішити в умовах обмежених ресурсів триєдине завдання: що, як, для кого виробляти з найменшими витратами.[4;5;8]

Крім того, об'єктом вивчення економічної теорії в одному випадку є тільки господарська діяльність, тоді як в іншому – майже вся сфера суспільних відносин. Однак, слід визнати, що економічна теорія не може обмежуватись тільки економічними дослідженнями, вона визнана розкривати взаємозв'язки між економічною та етичною сторонами життя суспільства. Тому, необхідно відрізнити не тільки загальнотеоретичні, але й специфічні (національні) підходи до дослідження та вирішення одних тих самих соціально-економічних проблем.[6;7;8]

Розуміння різноманітних визначень предмету економічної теорії допоможе студенту краще зрозуміти її двоїстий характер. З одного боку, вона виявляє об'єктивні економічні закони, а з іншого – виявляє специфічні способи забезпечення життєдіяльності людей на кожному історичному етапі розвитку суспільства окремої країни.

[1;2;3;4;5;8]

План семінарського заняття

1. Становлення економічної теорії як науки.
2. Предмет економічної теорії, функції.
3. Методологія науки та методи пізнання економічних процесів та явищ.
4. Сучасна економічна теорія та розвиток економічної думки в Україні.

Основні категорії і поняття

Економічна теорія, економіка, політична економія, економікс, макроекономіка, мікроекономіка, мегаекономіка, мезоекономіка, меркантилізм, класична політична економія, маржиналізм, марксистська політична економія, неокласична економічна теорія, кейнсіанство, інституціоналізм, монетаризм, предмет економічної теорії, функції економічної теорії, метод економічної теорії, економічна категорія, економічний закон, економічна модель, економічна політика

Завдання для самостійної роботи

A) тести:

1. *Термін “політична економія” у науковий обіг ввів:*

- А) П. Самуельсон;
- Б) Арістотель;
- В) А. Монкретьєн;
- Г) А. Маршалл.

2. *Позитивна економічна теорія займається:*

- А) визначенням наявних ресурсів;
- Б) пошуком шляхів виходу з кризи;
- В) виявом змістовної сторони економічних процесів та явищ, взаємопов'язаних між собою;
- Г) прийняттям рішень за тими чи іншими соціально-економічними питаннями.

3. *Нормативна економіка займається:*

- А) дослідженням фактів, процесів та явищ з метою вияву їх сутності;
- Б) виявом взаємозв'язку між економічними процесами та

явищами;

В) визначенням взаємозв'язку між природою та суспільством;

Г) використанням економічних законів та принципів для вирішення певних соціально-економічних завдань.

4. *Мезоекономіка як розділ економічної теорії вивчає процеси і явища на рівні:*

А) окремого підприємства;

Б) окремих галузей та сфер народного господарства;

В) національної економіки;

Г) світового господарства.

5. *Економічна модель призначена для:*

А) розкриття економічних принципів та законів;

Б) опису економічних процесів та явищ;

В) визначення кількісних параметрів та якісного рівня розвитку економіки, до якого слід прагнути;

Г) пояснення того, як функціонує національна економіка та її окремі сфери.

6. *Об'єктом дослідження мегаекономіки є:*

А) відносини на рівні національної економіки;

Б) міжнародні економічні відносини;

В) відносини в межах галузей та сфер народного господарства;

Г) відносини, які виникають на рівні підприємства.

7. *Економічні закони відображають:*

А) необхідні та стійкі взаємозалежності економічних відносин;

Б) випадкові та ті, які не повторюються економічні взаємозв'язки;

В) кількісні оцінки економічних явищ та процесів;

Г) перехідні становища економічних відносин.

8. *Визначте, яке з положень не має відношення до предмету економічної теорії:*

А) економічне благо;

Б) необмежені ресурси;

В) максимізація задоволення потреб;

Г) ефективне використання ресурсів.

Б) Задачі

1. Підприємство, яке займається випуском мебелів, на виробництві річного обсягу продукції витрачає: на деревину – 1000 грош. од.; на станки – 400 грош. од.; на агрегати – 200 грош. од.; на електроенергію – 100 грош. од.; на мазут – 60 грош. од.; на будівлі – 160 грош. од.; на пластмасу – 80 грош. од.; на фурнітуру – 120 грош. од.; на транспорт – 180 грош. од.

Визначте вартість витрачених предметів праці, засобів праці, та засобів виробництва.

В) питання для самоконтролю:

1. Що вивчає економічна теорія, які основні етапи її розвитку?
2. Назвіть сучасні економічні школи та течії, в чому, на ваш погляд, основні відмінності між ними?
3. Визначте предмет економічної теорії, як змінювалися погляди на предмет економічної теорії у процесі розвитку економічної науки?
4. Дайте визначення економічній категорії, економічного закону, назвіть основні з них.
5. Розкрийте функції економічної теорії. Охарактеризуйте кожну з них. Чому, на вашу думку, потрібно вивчати економічну теорію?
6. Назвіть загальнонаукові та специфічні методи пізнання економічної дійсності. Охарактеризуйте метод економічного моделювання.
7. Яка роль та місце економічної теорії у системі економічних наук?
8. Який взаємозв'язок економічної теорії та економічної політики? Яке практичне значення має ця наука?

Г) питання для дискусії:

1. Методологія економічної теорії – логіка пізнання її предмету. Дискусії навколо визначення предмету зазначеної науки.
2. Формування економічного мислення у людини.

3. **Форми пізнання та використання економічних законів та процесів.**

Література

1. Політична економія. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. В.О. Рибалкіна, В.Г. Бодрова. – К.: Академвидав, 2004.
2. Основи економічної теорії: Посібник для Вузів / Рибалкін В.О., Хмелевський М.О., Біленко Т.І., Прохоренко А.Г. - Київ: ВЦ „Академія”, 2002.
3. Основи економічної теорії / За ред. А.А. Чухна. — К.: Вища школа, 2001.
4. Основи економічної теорії: політекономічний аспект / Від. Ред. Г.Н. Клишко. - К.: Знання-Прес, 2004.
5. Економічна теорія: політекономія. Підручник/ За ред. В. Д. Базилевича.– К., 2004.
6. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. – М., 1993.
7. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. - М., 1962.
8. Чухно А. Цивілізаційний та формаційний підходи та їх роль в економічній теорії та суспільній практиці //Економіка України. - 2001. - №10. – С. 59

Тема 2. Економічні цілі та проблеми суспільства. Економічні відносини власності

Програмні питання

Економічні цілі та рушійні сили суспільства. Виробництво як визначальний чинник потреб суспільства та їх розвитку. Суперечність між суспільними потребами й економічними ресурсами суспільства. Вибір альтернатив ефективного використання обмежених ресурсів і виробничих можливостей.

Економічні потреби суспільства, їх суть і структура. Економічні інтереси, їх сутність та суб'єкти. Взаємозв'язок інтересів і потреб.

Зміст і структурні елементи економічної системи. Типи і моделі економічних систем. Традиційна система. Ринкова економіка вільної конкуренції. Сучасна ринкова економіка. Соціально орієнтована ринкова економіка. Моделі організації національних господарств. Мішана економічна система. Командно-адміністративна система.

Економічні основи постіндустріального (науково-інформаційного) суспільства, тенденції його розвитку.

Правовий та економічний зміст власності. Суб'єкти та об'єкти відносин власності. Різноманітність форм власності та форм господарювання. Різновиди приватної та суспільної форм власності. Особливості акціонерної форми власності. Інтелектуальна власність.

Еволюція відносин власності. Новітні тенденції у розвитку відносин власності. Відносини та форми власності в Україні в період переходу до ринку. Роздержавлення та приватизація, їхня суть і відмінності.

Мета вивчення теми — формування у студентів знань щодо економічних цілей та рушійних сил економічного розвитку, закономірностей функціонування економічних систем, навчання студентів вмінню приймати обґрунтовані рішення щодо вибору альтернатив ефективного використання обмежених ресурсів та виробничих можливостей країни, аналізувати відносини власності.

Методичні рекомендації до вивчення теми

Цілі економічної системи суспільства визначають відповідно до цінностей, які сформувалися й утвердилися в ньому. Вони можуть бути пов'язані не тільки з критеріями економічної ефективності, а й із політикою, релігією, ідеологією, національною ідеєю, забезпеченням економічного і політичного суверенітету, намаганням зберегти контроль за ресурсами і фінансовими потоками, розширенням економічної експансії (політика держав, спрямована на поширення сфери свого впливу на інші країни), боротьбою за розмежування зон впливу, економічним і політичним переустроєм світу тощо. 3

фундаментальними цілями економічної системи необхідно рахуватися будь-якому сучасному суспільству, зорієнтованому на поступальний рух шляхом соціального прогресу.
[1]

Основними цілями економічної системи суспільства традиційне економічне зростання, повна зайнятість, макроекономічна (фінансова) стабільність, зовнішньоекономічна рівновага, економічна свобода, економічна безпека і захищеність, економічна справедливість, економічна ефективність.[3]

Багато цілей (наприклад, економічна свобода, справедливість, захищеність) важко або взагалі неможливо виміряти кількісно, але ступінь їх реалізації або не реалізації відчуває кожен громадянин суспільства. Деякі цілі взаємодоповнюють одна одну, а тому досягнення однієї з них свідчить про здійснення інших. Наприклад, економічне зростання має тенденцію до встановлення повної зайнятості, зовнішньоекономічної рівноваги. А повна зайнятість сприяє справедливішому розподілу доходів, економічній безпеці й захищеності. Нерідко цілі можуть суперечити одна одній. Зокрема, збалансування, вирівнювання доходів можуть негативно позначитися на стимулах до праці, інвестування, ризику, тобто послабити дію чинників прискореного економічного зростання. Економічна історія має багато прикладів, коли повна зайнятість досягалася за рахунок інфляції, а засобом її подолання було скорочення виробництва і робочих місць. Суперечність основних цілей змушує суспільство розробляти систему пріоритетів (ранжування цілей з точки зору їх важливості й актуальності відповідно до етапу розвитку суспільства), які реалізуються в конкретних програмах економічного розвитку і відповідній економічній політиці.[2; 3]

У другому питанні розглядається потреба, як об'єктивна необхідність людини, що спонукає її до діяльності. Потреба виявляється у нестачі певних благ, предметів. Тому людину можна розглядати й як сукупність її потреб і захоплень. Адже від особливостей особистості людини, рівня її культури, а також типу суспільства, в якому

вона живе, залежать кількість та якість потреб, способи їх задоволення та ін. [4]

Широкою популярністю у світі користується класифікація потреб, здійснена американським ученим А. Маслоу. Він поділив потреби на нижчі та вищі. До нижчих потреб відніс дихання, спрагу, голод і тепло, незадоволення яких загрожує життю людини. Після задоволення їх індивід прагне безпеки для себе, своєї сім'ї. До вищих потреб належить прагнення входити до певного кола людей, відчувати їх підтримку. Задоволення цієї потреби спричиняє подальше прагнення завоювати визнання, повагу, підняти свій престиж в очах оточення. Найвищою потребою серед другої групи є прагнення людини реалізувати себе у світі, обраній сфері діяльності, тобто потреби в самореалізації.

В третьому питанні потреба розглядається, як усвідомлене й сформоване відносно рівня культури індивіда бажання або почуття нестачі, що реалізується через інтерес. Інтерес - це форма вираження потреби. Проте інтерес не є тотожним потребі. Він відрізняється від потреби таким:

по-перше, інтерес виступає як оптимальний засіб реалізації потреби, що включає конкретні цілі і дії. Потреба містить у собі завдання, а інтерес - спосіб його досягнення;

по-друге, інтерес - це потреба, яка на шляху своєї реалізації проходить складний процес соціального визрівання. Останнє означає, що інтерес формується з урахуванням і під впливом усієї сукупності виробничих відносин суспільства. Ця залежність відображається в тому, що людина вибирає не просто будь-який спосіб задоволення своєї потреби, а саме такий, який дозволяє їй закріпити або посилити своє місце в системі виробничих відносин і в суспільстві в цілому. [2; 3]

Інтереси, як і потреби, існують у певній системі. Виступаючи формою реалізації потреб, система інтересів, проте, не є повторенням самої системи потреб. Це обумовлено тим, що, з одного боку, інтерес є способом здійснення потреби, а отже містить різні завдання, мету, ідеали. А з іншого боку, інтерес формується через систему виробничих відносин, тому система інтересів має певні особливості порівняно із системою потреб.

В четвертому питанні слід звернути увагу, як реалізуються основні економічні цілі в різних економічних системах. [1]

Відповідно до алгоритму вирішення головних питань економіки визначають певні типи організації господарського життя суспільства. Сучасна економічна наука пропонує багато класифікацій економічних систем залежно від їх поділу за найхарактернішими ознаками. Виділяють п'ять основних типів економічних систем (традиційна, командна, перехідна, змішана та ринкова), на основі ступеню централізації або децентралізації у прийнятті господарських рішень та на співвідношенні форм приватної та державної власності.

П'ятим питанням розглядається відносини між людьми привласненні факторів виробництва та присвоєння результатів його діяльності. Сукупність цих відносин утворює економічний зміст поняття «власність», а їх юридична форма — його правовий зміст. У єдності свого економічного змісту та юридичної форми відносини власності відображають, кому належать фактори і результати виробництва, хто і як ними володіє, розпоряджається та використовує. Саме тому власність визначає соціально-економічне становище людини та різних верств населення, є основою всіх суспільних відносин, суспільного життя.[2; 3; 5]

Основні категорії та поняття

Економічні цілі; ресурси; економічні потреби; економічні інтереси; господарські ресурси; крива виробничих можливостей; мотивація; економічний прогрес; науково-технічний прогрес; науково-технічна революція; цивілізація; економічна система; продуктивні сили; економічні відносини; господарський механізм; шокова терапія; власність як економічна і правова категорія; привласнення; відчуження; володіння; розпорядження; користування; об'єкти власності; інтелектуальна власність; суб'єкти власності; тип власності; вид власності; форма власності; роздержавлення; приватизація; оренда; лізинг.

План семінарського заняття

1. Економічні цілі і рушійні сили суспільства.
2. Економічні потреби, їх зміст і структура.
3. Економічні інтереси: сутність, класифікація. Взаємодія потреб та інтересів.
4. Економічна система суспільства: зміст і структура. Ознаки класифікації економічних систем та їх типи.
5. Власність в економічній системі. Сучасні тенденції у розвитку відносин власності.

Завдання для самостійної роботи

4) тести:

1. Яке з визначень дійсних економічних потреб правильне?
 - a) це потреби, що визначаються максимально можливим обсягом виробництва матеріальних благ і послуг за найсприятливіших умов, які могли б бути спожиті суспільством;
 - b) це потреби, які задовольняються за оптимальних розмірів виробництва (за капіталізму — за значного недовантаження виробничих потужностей та армії безробітних);
 - c) це потреби у формі задоволеного платоспроможного попиту.
2. Вкажіть визначення, яке правильно характеризує соціальні потреби:
 - a) це основні потреби у товарах і послугах, без яких неможливе існування людини;
 - b) це потреби у здобутті освіти, отриманні медичних послуг, соціальному страхуванні, вихованні дітей тощо;
 - c) це потреби у відвідуванні кіно, театрів, картинних галерей, розвитку особистості тощо.
3. У якому з положень неправильно названі основні типи економічних інтересів?
 - a) приватні (індивідуальні);
 - b) колективні;
 - c) корпоративні;
 - d) суспільні.

4. Коли почався науково-технічний прогрес?

- a) в період існування рабовласницького способу виробництва мав місце певний розквіт науки, що означає початок НТП;
- b) наприкінці XVIII — на початку XIX ст., в період промислової революції почалося швидке зближення наукового й технічного прогресу, що означало виникнення НТП;
- c) в останній третині XIX — на початку XX ст. мала місце електротехнічна революція, що започаткувала НТП.

5. Зазначте найточніше й найлаконічніше означення сутності НТР:

- a) це революція в науці і техніці;
- b) це революція технологічного способу виробництва;
- c) це революція у продуктивних силах.

6. У якому з положень неправильно названі основи інформаційного суспільства?

- a) розвиток інформаційних технологій;
- b) мікропроцесорна революція;
- c) зростання загальноосвітнього і кваліфікаційного рівнів працівника.

7. Відмінною особливістю централізовано-планової економічної системи є:

- a) директивне визначення державою основних параметрів діяльності підприємств;
- b) планування господарської діяльності підприємствами;
- c) державне регулювання економіки.

8. Роздержавлення — це:

- a) перехід об'єкта у власність місцевих органів влади;
- b) передача майна в оренду з правом наступного викупу;
- c) відчуження державної власності на користь приватних осіб;
- d) передача функцій управління державною власністю місцевим органам влади або фізичним та юридичним особам;

е) розподіл частини державної власності серед юридичних осіб.

Б) Питання для самоконтролю:

1. Назвіть основні економічні цілі суспільства.
2. Які Ви знаєте рушійні сили суспільного розвитку? Що таке економічний прогрес?
3. Що таке потреба, економічна потреба? Класифікуйте потреби за різними ознаками.
4. Охарактеризуйте економічний інтерес. Як він виникає, на чому ґрунтується?
5. У чому полягає сутність економічної системи? Назвіть її структурні елементи.
6. Охарактеризуйте типи економічної системи: традиційна, ринкова, командно-адміністративна, змішана.
7. Дайте визначення власності як економічної і правової категорії, назвіть суб'єкти й об'єкти власності.
8. Розкрийте специфіку інтелектуальної власності.

В) Питання для дискусії

1. Дайте оцінку економічним реформам в Україні на основі порівняння:
 - а) вихідного й нинішнього стану економіки;
 - б) цілей, які ставились, і результатів, які одержали.
2. Сутність і зміст ринкової економіки, що розбудовується в Україні. ,
3. Специфічні особливості розвитку економіки України в трансформаційний період.
4. Перспективи та пріоритети економічного розвитку України.
5. Порівняльний аналіз наслідків та соціально-економічної ефективності сертифікатної й грошової приватизації в Україні.
6. Світовий досвід зміни форм власності та його використання у процесі роздержавлення й приватизації в Україні.

Література

1. Політична економія.: Навч. носіб. для студ. вищих навч. закладів / За ред. В.О. Рибалкіна, В.Г. Бодрова. — К.: Академвидав, 2004.
2. Основи економічної теорії: Посібник для вузів / Рибачкін В. О., Хмелевський М. О., Біленко Т. І., Прохоренко А. Г. — Київ: ВЦ «Академія», 2002.
3. Основи економічної теорії / За ред. А.А. Чухна. — К.: Виша шк., 2001.
4. Основи економічної теорії: політекономічний аспект/Відп. ред. Г- Н. Климко. — К.: Знання-Прес. 2004.
5. Перехідна економіка / За ред. В. М. Гейця — К., 2003.
6. Приватна власність в Україні / За ред. В. С. Ковальського — К, 2002.
7. Чижова В. І. Приватизація в Україні: підсумки і проблеми (теоретичні, методологічні та регіональні аспекти). — К., 1998.

Тема 3. Економічні блага, їх корисність. Теорія споживчої поведінки.

Програмні питання

Економічні блага. їх класифікація. Носії економічних благ. Кількісна і якісна оцінки блага. Економічний закон зростання потреб. Теорія поведінки споживача.

Корисність: сукупна і гранична. Функція корисності. Закон спадної граничної корисності. Споживчі переваги. Модель максимізації корисності. Правило максимізації корисності. Ефект доходу і заміщення. Крива байдужості. Гранична норма заміщення. Аксиоми уподобань.

Обмеження можливостей. Споживчий вибір і бюджетне обмеження. Рівняння бюджетного обмеження. Бюджетна лінія. Вплив зміни доходів і цін на поведінку споживача.

Рівновага споживача. Оптимальний кошик

споживача. Крива «доход-споживання». Криві Енгеля для нормальних, нижчих та нейтральних благ. Крива індивідуального та ринкового попиту.

Мета вивчення теми – ознайомлення студентів із основами теорії поведінки споживача, визначення економічного поняття «корисність», аналіз впливу зміни доходів і цін на поведінку споживача та визначення шляхів досягнення рівноваги споживача.

Методичні рекомендації до вивчення теми

При вивченні теми «Економічні блага, їх корисність. Теорія споживчої поведінки» студент має уявити, що сутністю поведінки споживача у системі ринкових відносин є ліквідація або послаблення суперечності між прагненням придбати економічне благо та існуючими для цього можливостями. При роботі над цією темою студент має приділити увагу вивченню властивостей економічних благ, знати їх класифікацію та умови і чинники, що визначають поведінку споживача на ринку.[1;3;5;6]

Розглядаючи категорію «корисність», студент має вяснити два моменти, які мають в економічній науці важливе значення: корисність речі як такої взагалі і корисність додаткової речі даного виду [1;2;7;11], також студент має розуміти сутність закону спадної граничної корисності. [1;3;11]

Студент має приділити особливу увагу вивченню основних інструментів дослідження поведінки споживача: кривої байдужості, карти байдужості та бюджетної лінії, вміння побудувати криву байдужості споживчих переваг, пояснити рівняння бюджетної лінії і вміння графічно її відобразити, знати правило максимізації корисності за умов обмеженого доходу. [2;4;8;10]

Важливим моментом, на який студент має звернути увагу при вивченні даної теми, є взаємозв'язок між вибором споживача та його бюджетом. Студент повинен знати як поводить себе споживач, коли змінюється його дохід, як діють

ефекти заміщення і доходу, вмiти передбачати якою буде реакція споживача на зміну цiн, вмiти графiчно вiдобразити криву «доход-споживання», розумiти сутнiсть та вмiти побудувати кривi Енгеля для нормальних, нижчих та нейтральних благ. [3-6;9;10] Набутi знання дадуть можливiсть студенту отримати вмiння моделювати та аналізувати поведiнку споживача, оскiльки в системi ринкової економiки саме споживач визначає напрямок розвитку виробництва i торгiвлi.

Основні категорії і поняття

Економiчне благо, потреба, кориснiсть, сукупна кориснiсть, гранична кориснiсть, закон спадної граничної кориснiсть, кардиналiстська модель, ординалiстська модель, набiр товарiв, аксиоми уподобань, крива байдужостi, карта байдужостi, принцип рiвноi кориснiсть, ефект доходу, ефект заміщення, споживчий вибiр, бюджетне обмеження, бюджетна лiнiя, правило максимiзацiї кориснiсть, крива «доход-споживання», нормальнi блага, нижчi блага, кривi Енгеля.

План семiнарського заняття

1. Економiчнi блага: економiчний змiст та класифiкацiя.
2. Модель поведiнки споживача.
3. Кориснiсть. Функцiя кориснiсть.
4. Бюджетне обмеження та чинники, що його визначають.
5. Оптимум споживача. Змiна рiвноваги споживача.

Завдання для самостiйної роботи

А) тести:

1. Термiн “кориснiсть” у науковий обiг ввiв:

- a) Є.Слуцький;
- b) І.Бентам;
- c) П.Вальрас;
- d) В.Джевонс.

2. Скорочення пропозицiї товару веде до збiльшення:

- a) Попиту на взаємодоповнюючi товари.

- b) Загального доходу продавця, якщо попит на товар є еластичним за ціною.
- c) Загального доходу продавця, якщо попит на товар є нееластичним за доходом.
- d) Попиту на цей товар.
- e) Попиту на взаємозамінні товари.

3. Загальна корисність збільшується, коли гранична корисність:

- a) Зменшується.
- b) Збільшується.
- c) Збільшується в повільному темпі.
- d) Збільшується або зменшується, але є величиною позитивної.
- e) Є величиною негативної.

4. Ефект заміщення — це зростання попиту на товар, викликаний:

- a) Зміною загального рівня цін на всі товари.
- b) Зміною в смаках споживача, що бажає купувати товари-замінники.
- c) Зміною в реальному доході, викликаному зниженням цін на товари, що купуються.
- d) Пропозицією нових замінників товару.
- e) Жодна з відповідей не є вірною.

5. Закон спадної граничної корисності означає, що:

- a) Відношення граничних корисностей до цін на предмети розкоші менше, ніж на товари першої необхідності.
- b) Корисність, принесена кожною наступною одиницею товару, убуває в міру збільшення кількості товарів, що купуються.
- c) Відношення граничних корисностей до цін однаково для всіх товарів.
- d) Корисність товарів, що купуються, убуває в міру збільшення доходу споживача.
- e) Жодна з відповідей не є вірною.

6. Споживча рівновага на карті байдужності — це:

- a) Будь-яке перетинання бюджетної лінії і кривої байдужності.
- b) Будь-яка точка на найвищій із кривих байдужності.

- c) Та точка, у якій нахил бюджетної лінії дорівнює нахилу дотичної їй кривої байдужості.
- d) Будь-яка точка, розташована на бюджетній лінії.
- e) Будь-яка точка, розташована на просторі, обмеженому бюджетною лінією.

7. Теорія споживчої поведінки припускає, що споживач прагне максимізувати:

- a) Різницю між загальною і граничною корисністю.
- b) Загальну корисність.
- c) Середню корисність.
- d) Граничну корисність.
- e) Кожну з перерахованих величин.

8. Щоб опинитися в стані рівноваги (тобто максимізувати корисність) споживач повинний:

- a) Не купувати недоброякісних товарів.
- b) Бути упевненим, що ціни всіх товарів, що купуються їм, пропорційні загальним корисностям.
- c) Врівноважувати граничні корисності останніх одиниць придбаних товарів.
- d) Бути упевненим, що ціна кожного товару дорівнює граничній корисності грошей.
- e) Розподіляти дохід таким чином, щоб останній долар, витрачений на купівлю якого-небудь товару, приносив такий само приріст корисності, як і долар, витрачений на покупку іншого товару.

Б) задачі:

1. Функція корисності споживача описується формулою $U = XY/2$, де X – обсяг споживання печива, а Y – обсяг споживання напою “Живчик”. Ціна 1 кг печива – 3 грн., а 1 л “Живчика” – 2 грн. Через підвищення ціни на борошно ціна печива зросла до 5 грн., а ціна напою не змінилася. Бюджет споживача 20 грн. на тиждень. Визначити:

- a) Обсяг оптимального споживання печива та “Живчика”.
- b) Розмір доходів, необхідних для досягнення того ж рівня корисності, що й до подорожчання печива.
- v) Ефект доходу та ефект заміщення.

2. Намалюйте криві байдужості для наступних

споживачів:

- а) дошкільника Василя, який глибоко байдужий до вівсяної каші (X) та завжди намагається віддати її сестрі, але готовий з'їсти скільки завгодно картоплі-фрі (Y);
- б) дівчини Світлани, яка ненавидить вівсяну кашу (X), але обожнює солодощі (Y): без цукерок Світлана не з'їсть жодної порції вівсяної каші за тиждень, за 1 цукерку вона готова з'їсти 1 порцію каші за тиждень, за 3 цукерки - 2 порції, за 6 цукерок - 3, за 10 цукерок - 4 порції каші;
- в) школяра Петра, який любить напій "Живчик" (X) та морозиво (Y), але завжди готовий поміняти 1 пляшку "Живчика" на 7 порцій морозива;
- г) дівчини Марини, яка п'є чай (X) виключно з молоком (Y), причому у рівній пропорції;
- д) молодого бізнесмена Максима, який щодня відвідує ресторани з французькою (X) та китайською (Y) кухнею, але протягом тижня відвідує лише ресторан одного типу.

3. Бюджетна лінія споживача описується рівнянням

$$X+2Y=80.$$

- а) Побудуйте бюджетну лінію;
- б) Визначте альтернативні витрати придбання додаткової одиниці товару X;
- в) Як зміниться положення бюджетної лінії за інших рівних умов, якщо доходи споживача виростуть до 120 грн.

В) питання для самоконтролю:

1. Визначте зміст економічного блага. Чим економічні блага відрізняються від неекономічних?
2. Які підходи для пояснення поведінки споживача існують в економічній теорії?
3. Охарактеризуйте поняття корисність. Дайте визначення сукупної та граничної корисності. Що представляє собою теорія граничної корисності?
4. Побудуйте криву байдужості. Що представляє собою карта байдужості.
5. Дайте визначення принципу рівної корисності.
6. Чим відрізняються нормальні блага від нижчих?
7. Як вплине на функцію бюджетного обмеження домогосподарства прийняття рішення державою про

введення податку на обсяг споживання товару чи про запровадження субсидій?

Г) питання для дискусії:

1. Корисність блага: економічна та фізіологічна.
2. Раціональність поведінки споживача: на скільки теоретична модель відповідає реаліям?

Література

1. Вэриан Х.Р. Микроэкономика. Промежуточный уровень. Современный подход: Учебник для вузов / Пер. с англ. Под ред. Н.Л.Фроловой. - М.: ЮНИТИ, 1997.
2. Гребенников Л.И., Леусский А.И. Тарасович Л.С. Микроэкономика. Учебник/ Общая редакция Л.С.Тарасевича. изд.2-е, перераб. и доп. – СПб: Изд-во СПбУЭФ, 1998.
3. Основи економічної теорії: Посібник для Вузів / Рибалкін В.О., Хмелевський М.О., Біленко Т.І., Прохоренко А.Г. - Київ: ВЦ „Академія”, 2002.
4. Піндайк Р., Рубінфельд Д. Мікроекономіка. - К.: ОСНОВИ, 1996.
5. Політична економія. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. В.О. Рибалкіна, В.Г. Бодрова. – К.: Академвидав, 2004.
6. Самюелсон П.А., Нордгауз В.Д. Мікроекономіка.- К., 1998.
7. Бем-Баверк Е. Основы теории ценности хозяйственных ценностей. Часть 1// Австрийская школа в политической экономии: К.Менгер, Е. Бем-Баверк , Ф.Визер. – М., 1992. – С.253-347.
8. Маленво Э. Лекции по микроэкономическому анализу. - М., 1985.
9. Маршалл А. Принципы экономической науки. - М.: Прогресс, 1993. - Т.1.
10. Хайман Д. Современная микроэкономика: анализ и применение. В 2-х томах: Пер. с англ. - М.: Финансы и статистика,1992.
11. Теория потребительского поведения и спроса/ Под ред. В.М. Гальперина. - СПб.: Экономическая школа, 1993.

Тема 4. Теорія грошей

Програмні питання

Сутність грошей та їх властивості. Функції грошей. Теоретичні концепції виникнення грошей. Теорії грошей: металева, номіналістична та кількісна.

Грошовий обіг. Закони грошового обігу. Модель І.Фішера. Зміст поняття “грошова маса”. Структура грошової маси. Грошові агрегати.

Грошова система. Елементи грошової системи. Типи та види грошових систем. Сучасні тенденції розвитку грошової системи та сучасні види грошей.

Мета вивчення теми – ознайомити студентів із сучасною теорією грошей, принципами та законами функціонування грошової системи, інструментами та важелями грошової політики України.

Основні категорії і поняття

Гроші, функції грошей, грошовий загальний еквівалент, міра вартості, масштаб цін, засіб нагромадження, засіб обігу, засіб платежу, монета, паперові гроші, вексель, банкнота, чек, кредитна картка, електронні гроші, грошова маса, закони грошового обігу, модель Фішера, грошовий агрегат, грошова система, типи грошових систем, конвертованість грошей, золотий монометалізм, біметалізм, грошові знаки, дефляція, ревальвація, валюта.

Методичні рекомендації до вивчення теми №5

Вивчаючи тему №5 «Теорія грошей» студент повинен знати, розуміти та сприяти формуванню цілісної системи економічних знань, грошової системи країни, її елементів, зміни пропозиції грошей, та їх вплив на рівень ділової активності[1;2;3]. Окрему увагу необхідно приділити, цілям і сучасним тенденціям розвитку грошово-кредитних відносин в країні, функціям Центрального банку України[4;5;6]. Слід

зауважити що в економічній теорії за допомогою аналізу монетарної (грошової) політики держави визначають механізм управління грошовим обігом[4;8;12]. При розгляді видів валютних курсів необхідно визначати, режими регулювання валютних курсів та ціни іноземних валют які встановлюються фінансовими органами шляхом котирування[1;4;6;8]. При вивченні теми «Теорія грошей» студенту слід проаналізувати конвертованість валюти, розрізнити повну, часткову, внутрішню,зовнішню, а також замкнену (неконвертовану) валюту, дослідити проблеми, типи та соціально-економічні наслідки інфляції, яка є складовою частиною теорії грошей[1;2;9;10;14]. Аналізуючи політику Уряду у сфері грошового обігу, студент має проаналізувати широке коло теоретичної літератури і статистичних видань, щоб всебічно дослідити особливості регулювання грошової маси, українську національну валюту- гривню, кредити та ставки банківського процента, а також визначати сутність, механізми, заходи та шляхи проведення антиінфляційної державної політики, яка є важливим фактором значного зниження рівня інфляції та стабілізації обігу в країні [1;2;4;7;9;10;11;12;13].

План семінарського заняття

1. Виникнення грошей. Сутність і функції грошей.
2. Українська грошова одиниця.
3. Форми грошей.
4. Функції грошей.
5. Теорія і закони грошового обігу.
6. Грошова система, її еволюція у сучасність.
7. Види кредитних грошей, чеків.
8. Конвертованість валюти.

Завдання для самостійної роботи

А) тести:

1. Політику Уряду, спрямовану на регулювання грошової маси, ставки відсотка ті умов надання кредитів,

називають:

- А) фіксальною;
- Б) соціальною;
- В) економічною;
- Г) монетарною.

2.Визначити сутність грошової системи:

- А) форма організації грошової обігу;
- Б) масштаб цін;
- В) гроші у вигляді золотих і срібних монет;
- Г) регулювання грошового обігу.

3.Визначити складові форми вартості товару;

- А) вартість товару в іншому еквівалентні;
- Б) мінова вартість;
- В) прості форми;
- Г) розгорнуті форми.

4.Які ознаки відрізняють одні форми грошей від інших:

- А) ліквідність;
- Б) поточні рахунки;
- В) банківські рахунки;
- Г) товарно-грошовий рух;
- Д) регулювання грошової маси.

5.Еліментами паперових грошей є:

- А) державне казначейство ;
- Б) держава;
- В) центральний банк;
- Г) пенсійні фонди.

6.Назвіть відмінності між кредитними та паперовими грошима:

- А) забезпеченні золотом;
- Б) випускаються банками;
- В) випускаються державою;
- Г) засіб обігу;
- Д) засіб платежу;
- Ж) вільно обертаються.

7.У чому полягають функції котирування валют:

- А) функції перерозподілу національного продукту між країнами;

- Б) функція зіставлення національної вартості;
- В) функція обміну грошової одиниці.

8. Назвіть основні види чеків:

- А) іменні;
- Б) на пред'явника;
- В) платіжно-розрахункові;
- Г) поточні рахунки в банку.

Б) задачі:

1. Розрахуйте, яку суму грошей було вилучено з обігу протягом року, якщо загальна вартість проданих за рік і послуг становила 120 млн грн., середня швидкість обігу грошей дорівнювала 8, а на початку року в обігу перебувало 18 млн грн.

2. Визначити:

а) обсяг виробництва в країні по роках; б) якою була його динаміка:

- у другому році порівняно з першим;
- у третьому році порівняно з другим, якщо:

Рік	Грошова маса, млн. грн.	Швидкість обігу грошей, кількість оборотів за
1	1000	6,0
2	1200	6,2
3	1500	6,5

3. Розрахувати кількість грошей, необхідних для нормального розвитку товарно-грошових відносин, якщо сума цін реалізованих за рік товарів становить 900 млрд. грн., з них на 200 млрд. грн. продано в кредит з відстрочкою платежів до наступного року. Платежі, по яких настав строк оплати за операції, здійснені раніше, становлять 150 млрд. грн., взаємо-погашені платежі – 50 млрд. грн. Гроші роблять в середньому 8 оборотів за рік.

4. Як зміниться грошова маса, якщо швидкість обігу грошей зменшилася на 10%, обсяг виробництва зріс на 10%, а індекс цін склав 1,05?

5. Визначте M0, M1, M2, M3, якщо в Україні у 2011

році:

- готівка	31318
- строкові депозити	38184
- кошти на розрахункових і поточних рахунках у національній валюті	18150
- кошти клієнтів за трастовими операціями банків	643

6. Загальна сума поточних депозитів у комерційному банку становить 100000 грн, його резерви-37000 грн, а норми обов'язкових банківських резервів – 25%. Чому дорівнюють розміри нових позик, які за цих умов надати комерційний банк і банківська система в цілому.

7.Що можна сказати про зміни грошової маси в економіці, якщо швидкість обсягу грошей зросла на 5%,обсяг виробництва – на 4%,а індекс цін становить 1.15?

В) питання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте основні теорії виникнення грошей.
2. Які особливості паперових і кредитних грошей?
3. У чому полягає негативні наслідки бартеру?
4. Напишіть формулу рівноваги грошової і товарної мас І. Фішера.
5. Розкрийте співвідношення основних функцій грошей.
6. Що таке грошова маса? Назвіть її показники.
7. Сформулюйте закон обігу грошей.

Г) питання для дискусії:

1. Проаналізуйте основні наслідки ті шляхи подолання інфляції.
2. Розкрийте співвідношення основних функцій грошей.
3. Які причини інфляції в Україні?
4. У чому полягає сутність інфляції? Назвіть її основні види.
5. Валютний курс та основні методи його регулювання в Україні.

Література

А) основна:

1. Базилевич В.Д., Базилевич К.С. Ринкова економіка: Основні поняття і категорії.-К.: Знання,2006.
2. Базилевич В.Д., Базилевич К.С., Баластрик Л.О. Макроекономіка: Підручник.-К.:Знання,2004.
3. Гальчинський А. Теорія грошей: Навч.-метод.посіб.-К.:Основи,2001.
4. Гриценко О.Г. Гроші то грошово-кредитна політика.-К.:Основи,1996
5. Гроші та кредит:Підручник / За аг. Ред.. М.І. Савчук.-К.:КНЕУ,2001
6. Лагутін В.Д.Гроші та грошовий обіг: Навч.посіб.0к.:Т-во «Знання»,КОО,1998
7. Маркс К. Капітал.-М.,1951.-Т.1.-Гл.3
8. Фишер С.,Дорншбуш Ш.Р., Економіка.- М.:Дело,1993.
9. Фишер И.Покупательная сила денег.-М.: Дело,2001
10. Фридмен М. Количественная теория денег.- Эльф,1996
11. Чухно А. Деньги.-К.:Украина,1997.
12. Ющенко В., Лисицький В.Гроші:розвиток попиту та пропозиції в Україні.-К.:Скарби,1998
13. Ющенко В. Ключеві проблеми монетарної та валютно-курсової політики в Україні.
14. Загальна економіка: Підручник / за ред.. І.Ф.Радіонової.- Кам'янець-Подільський,2006.-502 с.

Б) додаткова:

1. Балабанов И.Т. Основы финансового менеджмента. Как управлять капиталом? — М.: Финансы и статистика, 2009. — 385 с.
2. Баранчеев В. Стратегический анализ: технология, инструменты, организация // Проблемы теории и практики управления. — 2007. — № 5.-220 с.
3. Базилевич В. Д., Ільїн В. В. Інтелектуальна

власність: креативи метафізичного пошуку. - К.: Знання, 2008.- 315 с.

4. Сміт А. Добробут нації. Дослідження про природу та причину добробуту нації: Пер. з англ.-К.:Port-Royal,2001

Тема 5. Ринок як економічна форма організації суспільного господарства.

Програмні питання.

Сутність ринку. Інституціональні основи і критерії ринкового господарства. Функції ринку.

Структура ринку. Соціально-економічна структура суб'єктів ринку як вираз різноманіття типів, видів і форм власності. Об'єктна структура ринку. Ринок споживчих товарів. Ринок засобів виробництва. Ринок робочої сили (праці). Ринок капіталу. Ринок цінних паперів. Валютний ринок. Ринок продуктів інтелектуальної діяльності, „ноу-хау”.

Інфраструктура ринку. Ринок як системна форма відносин вторинного привласнення, економічної реалізації власності на об'єкти ринкового обігу.

Теорія конкуренції. Досконала та недосконала конкуренція. Методи цінової і нецінової конкуренції.

Позитивні і негативні властивості ринку. Еволюція ринку: шляхи побудови ринкової системи. Типи ринкових систем. Сучасні моделі ринкового господарства.

Формування ринкової економіки в Україні.

Мета вивчення теми - оволодіння студентами принципами і законами ринку, а також стимулами розвитку, притаманними ринковій формі організації суспільного господарства., формування у студентів глибоких знань щодо функціонування окремих видів ринку та шляхів розбудови ринкової економіки.

Основні категорії та поняття

Ринок; ринкове господарство; система ринкової

організації суспільного господарства; структура ринку; ринок; змішане ринкове господарство; соціальне ринкове господарство; ринок споживчих товарів та послуг; ринок капіталу; ринок засобів виробництва; ринок грошового капіталу; ринок цінних паперів; ринок праці (робочої сили); ринок продуктів інтелектуальної діяльності; ринок „ноу-хау”; валютний ринок; інфраструктура ринку; ринкові інструменти; ринкова кон’юнктура; ринковий простір; регіональний ринок; національний ринок; міжнародний ринок; товарний обіг; конкуренція; конкуренції, види конкуренції, цінова і нецінова конкуренція; трансакційні витрати.

Методичні рекомендації до вивчення теми №6.

Вивчаючи тему №6 «Ринок як економічна форма організації суспільного господарства», студент повинен знати і розуміти головні принципи ринкового господарства та розуміти сутність ринку. [1;2] Особливу увагу в методичному плані слід приділити виокремленню окремих критерій функціонування ринку як форми організації суспільного господарства . [2;3] Необхідно також уявити істотні характеристики різноманітних видів ринку та особливості їх функціонування .[1; 5, 6] Вивчаючи ринкову систему, слід особливу увагу звернути на роль, яку відіграє приватна власність, що утворює фундамент ринкової системи. Студент має уявити для себе головні об’єкти ринкової інфраструктури, а також сутність та базові принципи існування чотирьох ринкових структур: досконалої конкуренції, монополістичної конкуренції, олігополії та монополії. [1; 2; 5; 6] Особливого значення набуває відслідкування генезису ринкової системи: від розуміння відмінностей між вільним ринковим господарством і соціально орієнтованою економікою, від аналізу трьох головних моделей побудови ринкової економіки до аналізу особливостей сучасних багатоманітних моделей ринкового господарювання, а також до виокремлення сутнісних рис

особливого, перехідного до ринку періоду. [5; 8] Зокрема, студент повинен вміти порівняти ефективність та соціально-економічні наслідки моделей ринку, що набули розвитку в різних країнах світу, а також визначити вплив історико-культурних та політичних чинників на умови формування ринкової економіки й особливості перехідного періоду. [2; 3; 5; 6]

Студент має вміти розрізняти конкретні умови й особливості функціонування ринку споживчих товарів, ринку засобів виробництва, ринку робочої сили, ринку капіталу, ринку цінних паперів, валютного та софтверного ринку. Треба вміти орієнтуватися в методах і прийомах ведення конкурентної боротьби в умовах сучасного ринку. Особливу увагу слід приділити оцінці позитивних і негативних рисі властивостей ринку. [2;3] В ході самостійної роботи над вивченням теми студент має проаналізувати широке коло теоретичної літератури і статистичних видань, щоб всебічно проаналізувати особливості розбудових ринкової економіки в Україні. [2; 3; 5; 6; 7; 8; 9]

План семінарського заняття

1. Суть, умови, критерії і функції ринка.
2. Структура суб'єктів і об'єктів ринку. Види ринків. Ринкова інфраструктура.
3. Теорія конкуренції: досконала та недосконала конкуренція.
4. Позитивні і негативні властивості ринку.
5. Сучасні моделі ринкового господарювання.

Завдання для самостійної роботи

А) тести:

1. Яка з означених характеристик не відноситься до ринкової економіки?

- a) Конкуренція;
- b) Централізоване планування;
- c) Приватна власність;
- d) Свобода підприємницького вибору.

2. За наявності багатьох недоліків у цінового ринкового механізму є одна перевага. Вона виражається:

- a) В наявності особистої свободи у всіх суб'єктів ринку;
- b) В стабільному розвитку економіки;
- c) В рівному розподілі доходів;
- d) В ефективному розподілі ресурсів.

3. Проблема „яки чином виробляти” в ринковій системі господарювання вирішується:

- a) На основі обсягу і динаміки споживчого попиту, котрі визначаються через кінцеві ціни на продукт;
- b) Через потяг виробників до отримання прибутку і, отже, до мінімізації витрат виробництва;
- c) Через застосування у виробництві виключно нового устаткування;
- d) Через запровадження спеціалізації виробництва на тлі застосування різних технологій.

4. Якою має бути принаймні мінімальна частка приватної власності, щоб господарська система певної країни могла бути визначена як ринкова?

- a) 10 відсотків;
- b) 20 відсотків;
- c) 30 відсотків;
- d) 70 відсотків.

5. До якого типу ринкової економіки належить сучасна економіка України?

- a) до соціально-орієнтованої ринкової економіки;
- b) до змішаної економіки;
- c) до вільної ринкової економіки;
- d) до адміністративної економіки.

6. Прикладом конкурентного ринку може бути:

- a) Ринок нафти.
- b) Ринок сільськогосподарської продукції.
- c) Ринок мобільного зв'язку.

d) Ринок залізничних послуг.

Б) питання для самоконтролю:

1. Які основні риси ринкової організації господарства?
2. Хто, на вашу думку, є суб'єктом ринку і що є об'єктом ринкових відносин?
3. Які переваги і недоліки ринкового механізму господарювання?
4. Обґрунтуйте, чому відносини власності є визначальними у формуванні ринкового механізму.
5. Назвіть спільні і відмінні передумови існування ринку і товарного виробництва.
6. Яка роль цінового механізму і конкуренції в ринковій економіці?
7. Які функції виконує ринок?
8. Які види ринків ви можете назвати?
9. Що таке інфраструктура ринку, і яку роль вона відіграє в організації і функціонуванні ринкових відносин?
10. Визначте поняття «конкуренція».
11. Які методи цінової і нецінової конкуренції вам відомі?
12. Охарактеризуйте основні напрями конкурентної політики держави.
13. Назвіть найбільш відомі моделі ринкової економіки. Чим вони різняться?
14. Що являє собою модель соціального ринкового господарства?

В) питання для дискусії:

1. Вільне ринкове господарство і соціально орієнтована ринкова економіка.
2. Порівняльний аналіз Німецької моделі економіки і моделі економіки України.
3. Форми, цілі і межа державного регулювання в ринкових економічних системах.

4. Формування конкурентного середовища в українській економіці. Співвідношення конкурентного та монопольного секторів.

Антимонопольна політика держави як запорука ефективності

Література

1. Башнянин Г.І., Лазур П.Ю., Медведєв В.С. Політична економія. Підручник. – К.: Магнолія плюс, 2005
2. Основи економічної теорії: Посібник для Вузів / Рибалкін В.О., Хмелевський М.О., Біленко Т.І., Прохоренко А.Г. - Київ: ВЦ „Академія”, 2002.
3. Політична економія: Навчальний посібник під редакцією В.О. Рибалкіна, В.Г. Бодрова. - Київ: Альма Матер, Академвидав, 2004
4. Економічна енциклопедія: У трьох томах. – К.: Вид. центр «Академія», 2000.
5. Основи економічної теорії: політ економічний аспект / За редакцією докторів економічних наук, професорів Г.Н. Климка, В.П. Нестеренка. – К., 1998.
6. Мочерний С.В. Основи економічних знань: Підручник. - 2 вид., уточнене. – К., 2001.
7. Ринкова економіка: теоретичні аспекти. – Харків, 2001.
8. Реформи на Україні: ідеї та заходи / Під редакцією Януса Ширмера і Девіза Снелбекера. – К., 2000.
9. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку. / За ред.. В.М. Гейця. – К., 2003
10. Чепінога В.Г. Економічна теорія : підручник. – К.: Юрінком Інтер, 2011.
11. Чухно А.А. Економічна теорія: у 2-х т. – К.: ДННУ АФУ, 2010.

Тема 6. Теорія попиту і пропозиції

Програмні питання

Попит, пропозиція і ціна – основні елементи ринкового механізму. Сутність ринкового механізму.

Сутність попиту. Взаємозв'язок попиту та потреб.

Попит та величина попиту. Фактори, що визначають величину попиту. Закон попиту. Крива попиту. Еластичність попиту за ціною. Еластичність попиту за доходом. Перехресна еластичність попиту. Класифікація товарів за критерієм еластичності попиту.

Пропозиція. Взаємозв'язок пропозиції та виробництва. Величина пропозиції. Закон пропозиції. Крива пропозиції. Нецінові фактори пропозиції.

Ринкова рівновага. Рівноважна ціна. Фіксовані ціни. Наслідки фіксації цін. Вільний рух цін – основний регулятор збалансування попиту і пропозиції. Ринковий механізм як механізм регулювання відносин привласнення, реалізації власності.

Мета вивчення теми – формування у студентів глибоких знань щодо змісту попиту і пропозиції на ринку певного товару та способів їх координації і взаємоприспосовування задля досягнення ринкової рівноваги; навчання студентів методам аналізу факторів, що впливають на зміну попиту і пропозиції, вмінню приймати рішення відносно шляхів збалансування ринку та встановлення на ньому рівноважних цін.

Основні категорії і поняття

Попит; платоспроможний попит; обсяг попиту; крива попиту; закон попиту; нормально цінні товари; малоцінні товари; предмети розкоші; еластичність попиту; еластичність попиту за доходами; абсолютно еластичний попит; абсолютно нееластичний попит; пропозиція; обсяг пропозиції; крива пропозиції; закон пропозиції; еластичність пропозиції за ціною; ринкова рівновага; ціна рівноваги; фіксована ціна; дефіцит товару; надлишок товару.

Методичні рекомендації до вивчення теми №7.

Вивчаючи тему «Теорія попиту і пропозиції», студент, перш за все, має уявити для себе її особливе

значення в курсі «Основ економічної теорії», оскільки саме в цій темі всебічно і конкретно розкривається механізм функціонування ринкової системи, особливості ціноутворення та умови рівноваги на окремих ринках товарів та послуг;; саме в цій темі розкривається зміст головних ринкових законів – закону попиту і закону пропозиції. При роботі над вивченням цієї теми, студент має оволодіти певним математичним апаратом, зокрема вміти зобразити графіки попиту, пропозиції, ринкової рівноваги, надлишку споживача, дефіциту і товарного надлишку, а також вести розрахунки за відповідними формулами коефіцієнтів цінової еластичності попиту за доходом та перехресної еластичності.[2;3]

Студент має, перш за все, уявити сутність понять «ринковий попит» та «ринкова пропозиція», вміти графічно відобразити криву попиту та криву пропозиції, розуміти сутність закону попиту та закону пропозиції як головних законів реалізації механізму функціонування ринку [2; 5; 6; 7], а також зрозуміти шляхи координації попиту і пропозиції на базі цінового механізму і конкуренції.

Особливу увагу студенту слід приділити вивченню внутрішніх і зовнішніх факторів, що впливають на попит і пропозицію, і, відповідно, зрозуміти наведену в літературі класифікацію товарів залежно від характеру зміни попиту на товар через зміну доходів або через зміну цін на інші товари. [3; 5; 8]

Особливого методичного значення набуває визначення ринкової ціни як врівноважу вальної ціна за умов рівності величини попиту і величини пропозиції. Відповідно, студент має набути практичні навички розрізняти чинники, що впливають на поведінку домогосподарств та на поведінку виробників, передбачати наслідки впливу різнонаправлених чинників попиту і пропозиції на кінцеві зміни рівноважної ціни та рівноважної кількості товару та приймати обґрунтовані рішення щодо поведінки споживачів і виробників у разі відхилень ринкових цін від рівноважних. [1; 3; 4; 8]

Опановуючи навчальну літературу по даній темі,

студент має навчитись розраховувати коефіцієнти еластичності попиту і пропозиції і вміти оцінити кількісний вплив різних факторів на обсяги попиту чи пропозиції товару. Особливу увагу в методологічному плані слід звернути на побудову графіків дефіциту товару та графіку надлишків товару, а, отже, розуміти, які саме економічні дії можуть розбалансувати рівновагу на ринку і призвести до нехватки товару чи його надлишку. [3; 4; 7] Набуті знання дадуть можливість студенту отримати вміння приймати зважені ефективні рішення щодо шляхів збалансування ринку та умов встановлення на ньому рівноважних цін.

План семінарського заняття.

1. Поняття попиту. Закон попиту і його графічне відображення. Фактори, що впливають на обсяг попиту. Еластичність попиту на товар.
2. Пропозиція. Закон пропозиції і його графічне відображення. Фактори, що обумовлюють обсяг пропозиції. Еластичність пропозиції.
3. Ринкова рівновага. Рівноважна ціна і рівноважний обсяг товару, їх графічне відображення.
4. Фіксація цін і її наслідки. Дефіцит та надлишки товару. Не грошова складова ціни.
5. Механізм і закони функціонування ринка як регулятори відносин привласнення, власності.

Завдання для самостійної роботи

A) тести:

1. *Закон попиту стверджує, що:*
 - a) Перевищення пропозиції над попитом призводить до зниження ціни
 - b) Якщо доходи споживачів зростають, вони зазвичай купують більше товарів
 - c) Крива попиту має позитивний нахил
 - d) Якщо ціна товару падає, обсяг запланованих купівель зростає
2. *Ринковий попит не відбиває впливу:*

- a) Доходів споживачів
- b) Цін на взаємопов'язані товари
- c) Цін на ресурси
- d) Численності покупців

3. *Зміна якого фактора не викликає зсуву кривої попиту?*

- a) Смаків і уподобань споживачів
- b) Розмірів чи розподілу доходу
- c) Ціни товару
- d) Численності або віку споживачів

4. *Якісне удосконалення технологія зсуває:*

- a) Криву попиту вгору і вправо
- b) Криву попиту вниз і вправо
- c) Криву пропозиції вниз і вправо
- d) Криву пропозиції вгору і вліво

5. *Ринок товарів і послуг знаходиться в рівноважному стані, якщо:*

- a) Попит дорівнює пропозиції
- b) Ціна дорівнює витратам плюс прибуток
- c) Рівень технології змінюється поступово
- d) Обсяг пропозиції дорівнює обсягу попиту

6. *Якщо ринкова ціна нижча за рівноважну, то:*

- a) З'являються надлишки товару
- b) Виникає дефіцит товару
- c) Формується ринок споживача
- d) Падає ціна на ресурс

7. *Якщо пропозиція і попит на товар зростають, то:*

- a) Ціна підвищиться
- b) Збільшиться загальна кількість товару
- c) Ціна залишиться стабільною
- d) Добробут суспільства збільшиться

8. *Скорочення пропозиції товару веде до збільшення:*

- a) Попиту на взаємодоповнюючі товари
- b) Загальної виручки продавця, якщо попит на товар є еластичним за ціною
- c) Попиту на цей товар
- d) Попиту на взаємозамінні товари

9. Якщо будь-яка кількість товару продається за однаковою ціною, то попитом на цей товар:

- a) Абсолютно нееластичним
- b) Абсолютно еластичним
- c) Еластичним
- d) Попитом одиничної еластичності

10. Товар можна віднести до недоброякісних, якщо:

- a) Еластичність його попиту за доходом дорівнює -0,5
- b) Цінова еластичність попиту на нього дорівнює 1,3
- c) Перехресна еластичність попиту на нього дорівнює -0,7
- d) Еластичність його попиту за доходом дорівнює 1,3

Б) задачі

1. Попит і пропозиція на даний товар задані відповідно алгебраїчно:

$$Q_D = 700 - 10 P$$

$$Q_S = 600 + 30 P,$$

Де Q_D – функція попиту на товар, або обсяг попиту;

Q_S – функція пропозиції товару, або обсягу пропозиції;

P – ціна на товар

Знайти: а) рівноважну ціну на даний товар,

б) рівноважну кількість даного товару.

2. Студент Андрій цього року відвідав 10 концертів рок-музики. В наступному році його доход збільшиться на 5%, ціни на концерт рок-музики збільшаться на 2 %, а ціни на білети в кіно зменшаться на 2 %.

Відомо, що його еластичність попиту за ціною на концерти рок-музики дорівнює -2, еластичність його попиту на концерти за доходом дорівнює 3, а перехресна еластичність попиту на концерти за ціною білетів в кіно дорівнює 0,5.

Обрахувати, скільки концертів рок-музики відвідає Андрій за таких умов у наступному році.

В) питання для самоконтролю:

1. В чому суть закону попиту? Як зображається крива попиту?
2. Які фактори впливають на пропозицію? Що таке „крива пропозиції”?
3. Що таке альтернативна вартість ресурсу, товару взагалі? Як між собою пов’язані тип власності і характер використання ресурсів?
4. Обґрунтуйте умови досягнення ринкової рівноваги.
5. Охарактеризуйте не грошову складову ціни. Коли і як вона утворюється і до яких наслідків призводить?
6. Які існують класифікації товарів згідно понять еластичності?
7. Що таке „рідкісне благо” і як виглядає графічне зображення попиту і пропозиції на ринку „рідкісного блага”?

Г) питання для дискусії:

1. Чому тотальний монополізм в економіці, особливо у сфері виробництва, призводить до нееластичності попиту?
2. Як змінюється виробнича і збутова політика підприємств як реакція на зміну попиту і пропозиції?
3. В чому полягає проблема товарного дефіциту з точки зору ринкової рівноваги і законів попиту та пропозиції?
4. Проаналізуйте виняткові ситуації на ринку особливих товарів, коли досягнення ринкової рівноваги неможливе.
5. Яким чином пов’язані між собою теорія споживчої поведінки і теорія ринкового попиту й пропозиції?
6. Як впливають еластичність (чи нееластичність) попиту і пропозиції товару на зміни в обсязі виручки продавця?

Література

1. Андрусь О.І. Економічна теорія. Практикум. Інтерактивні методи в модульному навчанні: Навч. Посібник.К.: КНТ, 2008.

2. Климко Г.Н., Несторенко А.П. Основи економічної теорії: Політ економічний аспект: Підручник. / Климко Г.Н., Несторенка А.П., Каніщенко Л.О. – 2-е вид.; перероб. і допов. – Київ: Вища школа – Знання, 1997.
3. Основи економічної теорії: Посібник для Вузів / Рибалкін В.О., Хмелевський М.О., Біленко Т.І., Прохоренко А.Г. - Київ: ВЦ „Академія”, 2002.
4. Політична економія: Навч. посіб. під редакцією В.О. Рибалкіна, В.Г. Бодрова, - Київ: „Альма Матер”, Академвидав, 2004.
5. Економічна теорія: Політекономія: підручник/ За ред. Базилевича В.Д. – Київ: Знання-Прес, 2007.
6. Политэкономия (история экономических учений, экономическая теория, мировая экономика): Учебник для ВУЗов / Под ред. Валового Д.В. Изд. 2-е –М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интелсинтез», 2000.
7. Беляєв О.О., Бебело А.С. Політична економія: Навч. посібник. – Київ: КНЕУ. 2001.
8. Хейне П. Экономический образ мышления. – М.: Новости. 1991.
9. Чепінога В.Г. Економічна теорія : підручник. – К.: Юрінком Інтер, 2011.
10. Чухно А.А. Економічна теорія: у 2-х т. – К.: ДННУ АФУ, 2010.

Тема 7. Підприємництво і підприємство

Програмні питання

Підприємництво, його суть, основні принципи й ознаки. Теорія підприємництва. Класична та інноваційна моделі підприємництва. Мотивації підприємницької діяльності. Підприємництво і бізнес.

Економічні основи розвитку підприємництва в Україні.

Сучасні організаційно-правові форми підприємництва.

Індивідуальне підприємництво (одноосібне володіння).

Товариство (партнерство). Корпорація. Малий бізнес. Нові види підприємницької діяльності.

Ризик у підприємницькій діяльності та його види. Венчурний бізнес, тенденції його розвитку. Система франчайзингу. Підприємницькі мережі.

Підприємство, його сутність, головні ознаки і особливості. Форми підприємств. Маркетинг.

Мета вивчення теми – формування у студентів глибоких економічних знань щодо змісту економічних категорій "підприємництво" і "підприємство", а також форм організації бізнесу, їх переваг і недоліків, вмінню приймати обґрунтовані економічні рішення щодо створення власної справи.

Методичні рекомендації до вивчення теми №8.

Вивчення теми № 8 «Підприємництво і підприємство» передбачає розуміння змісту та значення підприємницької діяльності в економічному розвитку суспільства, становленні товарно-ринкової форми господарювання як вивіреного в світовій практиці способу ефективної організації виробництва.[1;2;9]. Особливу увагу студенту необхідно приділити розумінню умов виникнення та принципам реалізації підприємницької діяльності в сучасних умовах перебудови економіки України на ринкових засадах, формування ринкового мислення громадянського суспільства [1;6;7;8] Студент повинен усвідомити спільні риси та відмінності ведення підприємництва та бізнесу, розібратись в класичній та інноваційній моделях підприємництва. З'ясувати причини та особливості виникнення та ведення нових видів підприємницької діяльності(франчайзинг, діллерство та ін) значення, роль та тенденції розвитку венчурного бізнесу в сучасних інноваційних моделях провідних економік світу, доцільність, види та роль ризику у підприємницькій діяльності [1;5;7;9].Студенту необхідно зрозуміти і засвоїти значення дотримання принципів ділової етики (Комплаєнс-політика в провідних фірмах) для успішного ведення своєї

справи [6;8] Особливе значення має вивчення та розуміння сучасних організаційно-правових форм ведення бізнесу. Студент повинен розуміти сутність, головні ознаки та особливості підприємства, розбиратись в різноманітних формах підприємства, засвоїти основи маркетингу підприємства, складання бізнес-плану, зрозуміти переваги і недоліки таких форм організації підприємництва, як: одноосібне володіння, партнерство, корпорація. Студент повинен вміти проаналізувати виробничі можливості підприємства, засвоїти основи маркетингу підприємства, складання бізнес-плану, засновницьких документів підприємства..

Основні категорії і поняття

Підприємництво, підприємницька діяльність, теорії підприємництва, мотиви підприємницької діяльності, підприємець, бізнесмен, підприємство, фірма, організація, конгломерат, корпорація, партнерство, одноосібне володіння, спільне підприємство, мале підприємство, дрібний, середній бізнес, фірма-сателіт, фірма-аутсайдер, диверсифікація, вертикальне і горизонтальне комбінування, венчурне підприємство, лізинг, франчайзинг, маркетинг, бізнес-план.

План семінарського заняття

1. Підприємництво: сутність, умови виникнення, принципи та функції,
2. Види та організаційні форми підприємницької діяльності.
3. Підприємство: сутність, ознаки, функції та види.
4. Малий і середній бізнес – роль в сучасній економіці.
5. Бізнес-план та маркетингова діяльність підприємства.

Завдання для самостійної роботи

А) тести:

1. Для підприємницької діяльності не характерні:

- a) економічна самостійність;
- b) необмежена самостійність у господарській діяльності;
- c) ризик.

2. Особливості підприємництва у сільському господарстві обумовлені:

- a) більшою залежністю результатів діяльності від природокліматичних умов;
- b) найбільшою, порівняно з іншими сферами, тривалістю виробничого циклу;
- c) низькою рентабельністю.

3. Яке з визначень сутності підприємства правильне:

- a) підприємство - це певна сукупність продуктивних сил і відносин власності;
- b) підприємство - це ланка, в межах якої відбувається одиничний поділ праці;
- c) підприємство – це основна ланка народного господарства, яка забезпечує виробництво переважної маси товарів і послуг, здійснює науково-дослідницьку і комерційну діяльність з метою привласнення прибутку.

4. Товариство з обмеженою відповідальністю передбачає:

- a) суворо обмежену кількість його членів;
- b) участь тільки фізичних осіб;
- c) додаткові обмеження на використання прибутку у невиробничих цілях;
- d) відповідальність у межах паю.

5. Які риси характерні для закритих акціонерних підприємств:

- a) акції цих підприємств не надходять у вільний продаж;
- b) акції цих підприємств продаються і купуються всіма бажаючими;
- c) акції цих підприємств котируються на фондових біржах.

6. Венчурні підприємства — це малі підприємства, які спеціалізуються в області:

- a) виробництва товарів та послуг;
- b) наукових досліджень;
- c) транспортування та реалізації товарів;
- d) освіти та підготовки кадрів.

7. Перевагою одноосібного володіння є:

- a) зосередження різних функцій (бухгалтера, інженера, торговця, управляючого тощо) в руках однієї людини;
- b) широкий доступ до кредиту;

- c) свобода власника, особиста ініціатива;
- d) безпосередній зв'язок доходу власника та успішної діяльності підприємства.

Б) питання для самоконтролю:

- 1. Охарактеризуйте економічну категорію "підприємництво".
- 2. Зробіть порівняльний аналіз класичної та інноваційної моделей підприємництва.
- 3. Назвіть принципи і умови підприємницької діяльності.
- 4. Які переваги і недоліки таких форм організації бізнесу, як: одноосібне володіння, партнерство, корпорація?
- 5. Що таке підприємство? Його ознаки і особливості.
- 6. Наведіть основні критерії поділу підприємств на види.
- 7. Складіть бізнес-план підприємства.
- 8. Що включає маркетингова діяльність підприємства?

В) питання для дискусії:

- 1. Ризик і невизначеність. Методи управління ризиком.
- 2. Підприємництво і бізнес.
- 3. Чинники, що обмежують підприємницьку діяльність.
- 4. Підприємництво і економічна культура.

Література

- 1. Політична економія. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. В.О. Рибалкіна, В.Г. Бодрова. – К.: Академвидав, 2004.
- 2. Основи економічної теорії: Посібник для Вузів / Рибалкін В.О., Хмелевський М.О., Біленко Т.І., Прохоренко А.Г. - Київ: ВЦ „Академія”, 2002.
- 3. Основи економічної теорії / За ред. А.А. Чухна. — К.: Вища школа, 2001.
- 4. Основи економічної теорії: політекономічний аспект / Від. Ред. Г.Н. Климко. - К.: Знання-Прес, 2004.
- 5. Економічна теорія: політекономія. Підручник/ За ред. В. Д. Базилевича.– К., 2004.
- 6. Варналій З.С. Основи підприємництва. - К., 2003.

7. Варналій З.С. Мале підприємництво: основи теорії і практики. - К.: Знання, 2004.
8. Кондрашова-Діденко В.І. Підприємництво як форма реалізації економічної культури // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Економіка. К., 2001.- № 49.
9. Шумпетер Й. Теория экономического развития. М., 1991.

Тема 8. Витрати виробництва та прибуток

Програмні питання

Витрати виробництва як форма руху авансованого капіталу. Класифікація витрат виробництва, їх структура. Зовнішні або явні витрати. Внутрішні, неявні витрати. Постійні, змінні та сукупні витрати. Структура витрат виробництва в короткостроковому та довгостроковому періоді. Граничні або маржинальні витрати. Трансакційні витрати. Бухгалтерський та економічний підходи до оцінки витрат.

Формування валового доходу підприємства. Фактори, що його визначають. Підприємницький дохід. Категорії валового, середнього і граничного доходу.

Прибуток на капітал. Еволюція поняття «прибутку» в економічній теорії. Джерела формування прибутку та чинники, що визначають величину прибутку. Класифікація прибутку: бухгалтерський, нормальний, економічний. Функції прибутку. Умови максимізації прибутку підприємства.

Типи ринків. Аналіз прибутку фірми, яка діє в умовах різних типів ринкових структур. Засоби виміру прибутку. Закон диференційованої норми прибутку.

Мета вивчення теми – формування у студентів комплексного уявлення про систему витрат підприємства, визначення її структури, розкриття принципів формування доходу підприємства та розрахунку прибутку підприємства, ознайомлення студентів з основами типами ринкових

структур.

Основні категорії і поняття

Економічні витрати виробництва; явні витрати; постійні або імпліцитні витрати; змінні витрати; граничні витрати; трансакційні витрати; закон спадної віддачі; закон найменших витрат; ефект масштабу; валовий дохід; середній дохід; граничний дохід; підприємницький дохід; прибуток; економічний прибуток; нормальний прибуток; бухгалтерський прибуток; максимізація прибутку; функції прибутку; рентабельність виробництва; рентабельність продукції; структура ринку.

Методичні рекомендації

Сучасна теорія фірми базується на чотирьох економічних концепціях: 1) спадної граничної продуктивності та заміності факторів виробництва; 2) альтернативної вартості й економічних витрат; 3) постійних та змінних витрат виробництва; 4) інвестиційних (авансованих) та поточних грошових витрат (платежів) [1; 3; 5-8].

При вивченні даної теми доцільно спочатку ознайомитись з цими концепціями, принципами класифікації й показниками витрат, а потім ознайомитись з правилами й критеріями економічної поведінки фірм: 1) мінімізації витрат, 2) максимізації прибутку/мінімізації збитків, 3) виходу з галузі, 3) закриття фірми .

Ключовими в теорії випуску фірми й продуктивності факторів виробництва є категорії: виробничої функції, загального (TP), середнього (AP) і граничного (MP) продуктів, закон спадної граничної продуктивності капіталу (MPK) і праці (MPL), заміності та доповнюваності, граничної норми технологічного заміщення ресурсів у виробництві, ізокванти факторних витрат фірми [1; 2; 4; 5; 6]. Випуск продукції вимагає витрат ресурсів. Залежність обсягу виробництва продукції від кількості витрачених ресурсів та їх віддачі зветься виробничою функцією фірми. Основними характеристиками виробничої функції фірми є загальний,

середній та граничний продукти, а також гранична норма заміщення ресурсів у виробництві. Тип виробничої функції визначається заміністю /доповнюваністю ресурсів й характеризується картою ізоквант (виробничою сіткою) фірми. В загальному випадку ресурси є недосконалими заміниками і тому однакові обсяги випуску характеризуються зростаючою (за абсолютним значенням) граничною нормою технологічної заміни (MRTS) - співвідношенням граничних продуктів капіталу, праці, природних та інших ресурсів.

В теорії економічних витрат принциповим є поділ останніх на: 1) явні (незворотні) витрати матеріальних цінностей, які називаються також бухгалтерськими витратами, і 2) альтернативні (неявні) витрати, які вимірюються кількістю втрачених через вибір інших, альтернативних вигід, зокрема доходів від можливості спрямування матеріальних цінностей (явних витрат) на інші цілі (проекти). Економічні витрати фірми є сумою явних та неявних витрат. В структурі економічних витрат враховуються насамперед неявні витрати власників капіталу у формі альтернативної вартості авансованого капіталу (інвестицій), втрачених доходів з інших джерел, та додаткових матеріальних витрат, яких можна було б уникнути в альтернативі [5-8].

Метою власників підприємств є максимізація прибутку. В загальному випадку прибуток є різницею між виручкою фірми від продажу вироблених товарів/послуг і витратами виробництва. Відповідно, зміст прибутку та його обсяг залежать від визначення витрат. Різниця між виручкою і явними витратами є бухгалтерським прибутком фірми, а різниця між виручкою і економічними витратами – економічним прибутком її власників. Економічний прибуток завжди менше бухгалтерського на величину неявних витрат. Бухгалтерський прибуток, який покриває неявні витрати власника фірми, називають нормальним. Фірма з нормальним прибутком отримує нульовий економічний прибуток.

З функціональної точки зору загальні (валові) витрати фірми (TC) поділяються на постійні (FC) та змінні (VC).

Обсяг постійних витрат не залежить від обсягу виробництва, а обсяг змінних – зростає при збільшенні випуску. Змінними є витрати на оплату сировини, комплектуючих виробів, енергоспоживання й оплату праці у виробництві продукту. Вони залежать від питомих витрат і цін на ресурси. Однакові загальні витрати всіх комбінацій ресурсів при даних цінах називаються ізокостами фірми. Рішення щодо доцільності й обсягу виробництва приймаються фірмами з урахуванням показників їх середніх повних (AC), фіксованих (AFC), змінних (AVC), а також граничних витрат (MC) – додаткових витрат на випуск додаткової одиниці продукції [1; 4; 6-8].

В довгостроковому періоді, коли всі фактори виробництва є гнучкими, фірма мінімізує витрати. Для цього вона обирає співвідношення обсягів використання ресурсів з урахуванням цін на них за правилом мінімізації витрат: гранична норма заміщення ресурсів у виробництві має дорівнювати співвідношенню цін на ресурси [1; 2; 6; 8].

В короткостроковому часі, поки витрати на капітал і деякі інші види ресурсів залишаються незмінними та діє закон зростаючих граничних витрат, фірма максимізує економічний прибуток або мінімізує економічні збитки, обираючи обсяг виробництва за правилом збільшення граничних витрат (MC) до рівня граничної виручки (MR). Обидва правила є універсальними й не залежать від типу ринку [1; 4-6; 8].

Мінімальні середні витрати фірми є межею економічної беззбитковості цін. Попередні авансовані витрати власників (інвестиції в капітал) хоча й повертаються з виручки, але на відміну від поточних витрат (платежів), не повинні покриватись за рахунок виручки обов'язково. Тому деякий час фірма може продавати товари по економічно збиткових цінах, нижчих від мінімальних середніх витрат, але вищих за мінімальні середні поточні витрати, що складаються із змінних витрат і обов'язкових фіксованих платежів. При економічно збиткових ринкових цінах, нижчих від мінімальних середніх витрат, фірми розглядають рішення лише щодо доцільності подальшого виробництва даного

товару у перспективі. Мінімальні середні змінні витрати фірми є нижньою межею бухгалтерської беззбитковості цін і отже продовження виробництва. Якщо ринкові ціни падають до мінімальних середніх змінних витрат або нижче – фірма повинна зупинити випуск продукції, щоб уникнути накопичення бухгалтерських збитків [1; 2; 5-8].

План семінарського заняття

1. Класифікація видів, економічний зміст та характеристики витрат виробництва.
2. Витрати виробництва у довгостроковому періоді. Правило мінімізації витрат.
3. Витрати виробництва у короткостроковому періоді. Закон спадної граничної віддачі
4. Види та функції прибутку. Максимізація прибутку за різних типів ринкових структур.

Завдання для самостійної роботи

A) тести:

1. Які з витрат можна віднести до неявних витрат виробництва?

- a) Витрати на придбання обладнання.
- b) Витрати на зарплату працівникам.
- c) Витрати на сировину.
- d) Втрачену зарплату підприємця як найманого працівника.

2. Постійні витрати фірми — це:

- a) Витрати на ресурси за цінами, що діяли на момент їх придбання.
- b) Мінімальні витрати виробництва будь-якого обсягу продукції при найбільш сприятливих умовах виробництва.
- c) Витрати, що несе фірма навіть у тому випадку, якщо продукція не виробляється.
- d) Неявні витрати.
- e) Жодна з відповідей не є вірною.

3. Яке з наступних тверджень, що відносяться до кривої короткострокових граничних витрат, є невірним?

- a) Граничні витрати дорівнюють середнім витратам, коли середні витрати приймають мінімальне значення.
- b) Граничні витрати не залежать від постійних витрат.
- c) Граничні витрати більше середніх витрат у тому випадку, коли обсяг продукції, що випускається фірмою, більше оптимального.
- d) На величину граничних витрат не впливає зміна цін на фактори виробництва.
- e) Коли середні витрати скорочуються, граничні витрати виявляються менше середніх витрат.

4. У короткостроковому періоді фірма, що максимізує прибуток, припинить виробництво, якщо виявиться, що:

- a) Нормальний прибуток нижче середньогалузевого.
- b) Ціна менше мінімальних середніх загальних витрат.
- c) Середні змінні витрати менше, ніж ціна.
- d) Загальних доход менше загальних змінних витрат.
- e) Загальний доход менше загальних витрат.

5. Середні загальні витрати виробництва продукції досягають мінімальної величини при тому обсязі продукції, коли:

- a) $AVC = TFC$.
- b) Прибуток буде максимальним.
- c) $MC = AVC$.
- d) $MC = ATC$.
- e) Жодна з відповідей не є вірною.

Б) задачі:

1. Підприємець вирішив відкрити кафе. Орендував приміщення за 800 грн. на рік. Придбав апаратуру вартістю 2300 грн., яка зношується за рік. Його бухгалтерський прибуток як підприємця за рік становить 3500 грн., а колишня зарплата, яку він отримував як найманий працівник, дорівнювала 1800 грн. Розрахуйте, які його зовнішні витрати і економічний прибуток, якщо реальна ставка банку становить 20% річних.

- Визначте середні витрати виробництва фірми, коли випуск становить 30 од., а сукупні витрати виробництва дорівнюють 180 грн.
- Заповніть звіт про витрати фірми на підставі наявної інформації.

Випуск	AFC	VC	AC	MC	TFC
					180
			20		
5					
				11	
		420			
2					

Побудуйте графіки сукупних витрат, середніх витрат та змінних витрат.

В) питання для самоконтролю:

- Дайте визначення поняттю "явні витрати" виробництва?
- Що таке альтернативна вартість і неявні витрати виробництва?
- На яку величину розрізняються бухгалтерський та економічний прибуток?
- Що таке граничний продукт і гранична норма заміщення у виробництві?
- Коли фірма мінімізує витрати? Визначте правило мінімізації витрат.
- Що таке граничні витрати і як вони залежать від обсягу випуска продукції?
- Коли фірма максимізує прибуток? Визначте правило максимізації прибутку.

Г) питання для дискусії:

- Які методи зниження середніх витрат виробництва використовують підприємства?
- Для чого потрібна оцінка альтернативних витрат у господарській діяльності фірми?
- У якому випадку фірма, яка максимізує прибуток, припинить виробництво?

4. Якими витратами може знехтувати при визначенні короткострокового обсягу випуска?
5. Чому фірми найчастіше не прагнуть максимальної рентабельності за собівартістю?
6. Чи може збиткова фірма, яка купує ресурси на конкурентних ринках, збільшити свій економічний прибуток за рахунок зниження заробітної плати робітникам?

Література

1. Основи економічної теорії: Посібник для Вузів / Рибалкін В.О., Хмелевський М.О., Біленко Т.І., Прохоренко А.Г. - Київ: ВЦ „Академія”, 2002.
2. Політична економія. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. В.О. Рибалкіна, В.Г. Бодрова. – К.: Академвидав, 2004.
3. Основи економічної теорії / За ред. А.А. Чухна. — К.: Вища школа, 2001.
4. **Економічна теорія: політекономія. Підручник/ За ред. В. Д. Базилевича.– К., 2004.**
5. Нуреев Р.М. Курс микроэкономии - М.: Высш.школа, 1998.
6. Піндайк Р., Рубінфельд Д. Мікроекономіка. - К.: ОСНОВИ, 1996.
7. Микро- и макроэкономика. Практикум./ Под общ. ред. Ю.А.Огибина. - СПб.: Литера-плюс, Санкт-Петербург, 1994.
8. Макконэлл Кемпбелл Р. , Стэнли Л.Брю. Экономикс: принципы, проблемы и политика. В 2т. Пер. с англ. - М.: Республика, 1992.

Тема 9. Ціна і ціноутворення у ринковій економіці

Програмні питання

Економічний зміст категорії “ціна”. Роль цінового механізму в координації попиту та пропозиції на ринках. Функції ціни. Інформаційна функція. Еволюція теорії цін в

концепціях основних економічних напрямів і шкіл. Сучасний погляд на теорію ціни. Види цін та їх класифікація.

Структура ціни. Фактори ціноутворення. Методи ціноутворення. Ціна як грошове вираження вартості та корисності товару. Особливості ціноутворення для різних типів ринкових структур. Ціноутворення на ринку досконалої конкуренції. Формування цін на ринку олігополії та монополістичної конкуренції. Ціноутворення в умовах природної і адміністративної монополій. Поняття «цінової еластичності».

Ціноутворення на фактори виробництва: праця, капітал, природні ресурси. Частка витрат в ціні підприємства в ринковій та командно-адміністративній економіці. Стратегія політики цін: преміальна, заохочувальна, виснажуюча, проникаюча, граничного ціноутворення.

Державні та регульовані ціни в ринковій економіці. Особливості ціноутворення і регулювання цін в трансформаційних економіках.

Мета вивчення теми - формування у студентів глибоких знань щодо функціонування цінового механізму у ринковій економіці, факторів ціноутворення, навчання студентів базовим методам визначення цін для різних типів ринкових структур, вмінню приймати обґрунтовані рішення щодо формування ціни на кінцеву продукцію фірми.

Методичні рекомендації до вивчення теми

Сутність та аналіз ринку, система економічних відносин пов'язані з обміном товарів і послуг на основі широкого використання різноманітних форм власності товарно-грошових, фінансово-кредитних механізмів [1; 2; 3; 4].

У сучасній економічній літературі немає єдиного підходу до визначення ринку. Найбільш поширеним є визначення ринку як категорії сфери обміну, організованого за об'єктивними економічними законами товарного виробництва і обігу. У більш ширшому її розумінні ринок означає певну історично визначену форму організації

економічного життя суспільства, атрибут товарного господарства, сукупність економічних відносин між фізичними та юридичними особами з приводу купівлі-продажу товарів і послуг за цінами, що установлюються на основі взаємодії попиту і пропонування у результаті конкуренції.

Вивчаючи принципи ринкової економіки слід згрупувати їх у наступній послідовності: свобода діяльності, домінанта споживача, вільне ціноутворення, відкритість ринку, договірні відносини, державне регулювання. При цьому, в якості методичного підходу слід використовувати функціональне значення ринку для суспільства (регулююче, стимулююче, інформаційне, розподільче, контрольне, сануюче і інтеграційне) [5; 6].

Механізм розвитку ринку рекомендується досліджувати за наступною логічною схемою: стимулом діяльності є приватний інтерес; підприємці прагнуть максимізувати прибутки; споживачі - оптимізувати корисність і свою вигоду; власники факторів виробництва - високий дохід [3]. Результатом вивчення вище вказаних питань повинен стати висновок проте, що, як, скільки і для кого виробляти?

Роль цінового ринкового механізму і конкуренції, рекомендується вивчати на основі джерел, доповнюючи їх розкриттям таких понять, як "комплексний ринок", "інфраструктура ринку" та "кон'юнктура ринку" [5; 7].

Головним орієнтиром поведінки суб'єктів ринку є ціни. Від цін залежить, які витрати виробництва будуть повернуті в процесі реалізації продукції (наданні послуг), а які ні, які будуть доходи від виробництва, в які галузі будуть направлені ресурси, як це впливатиме на життєвий рівень людини. Тому важливо окремо зупинитися на проблемах ціноутворення [8], оскільки дане питання в теоретичному плані є достатньо складною, заплутаною і не до кінця вирішеною. Сьогодні в економічній науці існує як мінімум три основні підходи до поняття ціни [8].

Крім цього, далеко не у всіх посібниках з політичної економії, економічної теорії, ціна знайшла конкретний прояв

або місце, і це перш за все пов'язано з тим, що у самому загальному вигляді питання включає в себе практично всі розділи мікроекономіки: попит, пропозицію, конкуренцію, витрати виробництва, прибуток та інше. Мікроекономіка у змістовому значенні є не що інше, як теорія цін [1; 3].

Вивчаючи дане питання необхідно достатньо глибоко осмислити теоретичну сутність ціни, поглянути на неї у плані історичного аналізу різних шкіл і напрямків і тієї ролі яку вона виконує в ринковій економіці, «пам'ятаючи проте, що до сьогоднішнього дня не втихають дискусії про висхідну теоретичну модель ціноутворення [8].

Наступним кроком в оволодінні даним питанням має стати ознайомлення з різними моделями ринку [3; 8]. Що дасть можливість зрозуміти механізм ціноутворення, дозволить грамотно сформулювати стратегію окремого підприємства (фірми). Роль ціни, її місце на мікро- і макрорівні проявляється через функції. Використовуючи рекомендовану літературу [1; 3; 5] розкрийте їх зміст. Стратегія ціноутворення фірми визначається саме виходячи із типу ринку і мети даної фірми. Щоб орієнтуватися в таких життєво важливих для будь-якої фірми питаннях, як загальна політика ціноутворення, цінова стратегія реалізація цінової стратегії, фактори що впливають на ціну, методи розробки цінової політики, застосування цін, необхідно вивчити рекомендовану літературу [3; 8].

У вказаній політиці, фірмі необхідно особливу увагу приділити методам ціноутворення, які вони використовують в сучасній ринковій економіці, серед яких найбільш часто вживаним і простим є метод: "ціна - собівартість виробництва товару + середній прибуток".

Грунтуючись на вивчених методологічних підходах щодо визначення сутності ціни і факторах, які впливають на її формування, доцільно перейти до однієї із важливих задач, що стоять перед Україною в період становлення ринкової економіки - це пошук співвідношення між державним регулюванням і ринковим саморегулювання. Оскільки з переходом до ринку держава не усувається від ціноутворення, вона впливає на ціни, має право у ряді

випадків брати участь у ціноутворенні, але в певних межах, використовуючи при цьому, як економічні, так і адміністративні методи. Як показує світовий досвід вплив держави здійснюється за такими напрямками: встановлення основних правил ціноутворення, державний контроль за цінами, державна підтримка цін в аграрному секторі, використання цін для захисту інтересів країни у зовнішній торгівлі.

Завершити тему слід вивченням сутності конкуренції і дії закону конкуренції. Що таке конкуренція — це економічна боротьба, суперництво між відокремленими товаровиробниками продукції, робіт, послуг щодо задоволення своїх інтересів, пов'язаних із найбільш вигідними умовами господарювання і одержанням максимального прибутку. Слід запам'ятати, що основне задоволення і головна функція конкуренції - завоювати ринок у боротьбі за споживача, перемогти своїх конкурентів, забезпечити одержання сталого прибутку. Крім цієї функції слід виділити ще такі: стимулювання технічного прогресу; створення тотожності приватних і суспільних інтересів; регулювання контроль і обмеження сили кожного підприємства. Конкуренція має як позитивні, так і негативні риси. Визначте їх.

В подальшому, використовуючи рекомендовану літературу, необхідно визначити умови виникнення конкуренції: наявність на ринку великої кількості виробників будь-якого конкретного продукту; свобода вибору господарської діяльності виробників; відповідність між попитом і пропозицією; наявність ринку засобів виробництва. Особливу увагу при цьому звернуть на методи (цінової і нецінової) конкуренції і способи конкурентної боротьби.

Як показує практика у процесі конкуренції існують стійкі істотні причинно-наслідкові зв'язки, які свідчать про те, що це явище не випадкове, а має силу об'єктивного економічного закону. Аналізуючи сутність цього закону, розкрийте причину і форми вияву. Оскільки знання цього закону дозволяє суб'єктам ринкової економіки правильно

орієнтуватися в умовах недосконалої конкуренції, приймати правильні рішення.

Опираючись на загальну теорію конкуренції економічна наука за формами конкуренції виділяє чотири моделі ринку: 1) чиста конкуренція; 2) монополістична конкуренція; 3) олігополія; 4) чиста монополія. Дайте їх характеристику і зверніть увагу на те, якою є конкуренція у нинішній економіці [7; 8; 9].

Основні категорії і поняття

Ціна; система цін; структура цін; функції ціни; закони ринкового ціноутворення; фактори ціноутворення; методи ціноутворення; базис цін; рівень цін; цінова політика; види цін: ринкові, роздрібні, оптові, індивідуальні, паритетні, трансфертні, договірні, монополійні; знижки; тарифи; розцінки; світові ціни; біржові ціни; ціни торгів, аукціонів; основні цінові стратегії фірми.

План семінарського заняття

1. Ціна: економічний зміст, функції та класифікація цін.
2. Еволюція економічних підходів та поглядів на визначення вартості та ціни товару в економічній теорії. Сучасні концепції ціноутворення.
3. Особливості ціноутворення для різних типів ринкових структур.

Завдання для самостійної роботи

А) тести:

1) Чим нижча ціна на товар, тим більше попит на нього. Чи можна лише на підставі цього твердження зробити наступні висновки:

- a) Якщо ціна на автомобілі знизиться, ви придбаєте не один, а два автомобілі.
- b) Якщо ціна на автомобілі знизиться, то обсяг їх продаж зросте.
- c) Якщо в поточному місяці було продано більше автомобілів, це означає, що ціни на них знизилися.

d) Якщо ціни на автомобілі знизяться, а решта чинників не зміниться, можливо їх буде придбано більше.

2) *Роль цінового механізму в ринковій економіці полягає у:*

- a) Розподілі благ та інформуванні суб'єктів ринку через цінові сигнали.
- b) Забезпеченні соціальної справедливості.
- c) Розвитку виробництва.
- d) Всі відповіді вірні.

3) *Термін “недосконалий конкурент” відноситься до продавця, який:*

- a) Єдиним продавцем на ринку.
- b) Може впливати на обсяги реалізації і ціну, має певну ринкову владу.
- c) Використовує неефективні способи виробництва.
- d) Є найгіршим продавцем на ринку.

4) *Яка з характеристик суперечить поняттю “ринку досконалої конкуренції”:*

- a) Жоден з продавців не може впливати на ціну товару.
- b) Вхід на ринок вільний.
- c) Невелика кількість продавців пропонує товар.
- d) На ринку діє багато покупців.

5) *Ціни на виробничі товари визначають технологію виробництва:*

- a) Так.
- b) Ні.

6) *Падіння цін на товар викличе:*

- a) Падіння попиту на товар-субститут.
- b) Збільшення цін на комплементарний товар.
- c) Скорочення цін на комплементарний товар.
- d) Збільшення попиту на товар-субститут.

7) *Основна перевага цінового механізму виражається у:*

- a) В ефективному розподілі ресурсів.
- b) У зрівнянні розподілу доходів.
- c) В стабілізації розвитку економіки.
- d) У наданні свободи вибору всім суб'єктам ринку.

8) *Якщо ринкова ціна нижче рівноважної, то:*

- a) З'являється надлишок товару.
- b) З'являється дефіцит товару.
- c) Знижується ціна на ресурси.
- d) Всі відповіді вірні.

Б) задачі:

1. Видавець погодився сплачувати автору 30% від валового доходу, отриманого від продажу його твору. Чи захочуть автор і видавець призначити однакову ціну за рукопис. Поясніть свою відповідь.

2. Лікар призначив пацієнту А, який має високий рівень доходу, плату за прийом у розмірі 60 грн. Пацієнт В, пенсіонер, за аналогічний прийом та консультацію сплатив лише 40 грн. Чи буде ціновою дискримінацією ситуація, коли лікар призначає вищу плату за свої послуги пацієнтам з вищим рівнем доходу? Поясніть чому.

3. Функція попиту на товар має вигляд $Q_D = 550 - 20P$, а функція пропозиції $Q_S = 200 + 30P$, де Q – кількість товару, а P – його ціна. Держава запровадила податок на одиницю товару для споживача на рівні 2 грн. Визначте скільки втратять виробники і споживачі у цьому випадку.

4. На ринку ціна товару складає 14 грн. Через сезонні коливання попит на товар зріс в два рази, а пропозиція не змінилася. Чи вплинуть такі зміни на ціну товару і яким чином.

В) питання для самоконтролю:

- 1. Охарактеризуйте економічний зміст ціни. В чому відмінність у трактуванні даної категорії різними економічними школами та підходами
- 2. Які функції ціни в ринковій економіці. Чи відрізняються вони від функцій ціни в перехідній економіці?
- 3. Визначте чинники, що впливають на процес ціноутворення на продукцію підприємства.

4. Які механізми встановлення цін притаманні для ринку досконалої конкуренції та ринку монополії? Наведіть приклади таких товарних ринків.
5. В чому полягає ринкова влада продавця? Які фактори сприяють її реалізації?
6. Чи буде виникати цінова конкуренція на ринку досконалої конкуренції?
7. Як можна визначити рівноважну ціну. Продемонструйте графічно як формується рівноважна ціна на ринку .
8. Де буде вище ціна на товар: в умовах монополії чи конкурентного ринку? Поясніть чому.
9. Чим оптові ціни відрізняються від роздрібних? Які ще види цін вам відомі?
10. В чому специфіка ціноутворення для суспільних благ. Хто несе витрати на фінансування виробництва суспільних благ.
11. Коли підприємство використовує метод «витрати плюс» при визначенні цін на свою продукцію, за якою формулою буде розраховуватися ціна реалізації. Поясніть переваги та недоліки такого методу ціноутворення у порівнянні з, наприклад, ринковим методом визначення ціни.

Г) питання для дискусії:

1. Причини та наслідки еволюції моделі ціноутворення в економічній системі.
2. Використання сучасних методів ціноутворення у практичній діяльності фірми.
3. Проблема суспільного визнання цінності та вартості товару. Ціноутворення на ексклюзивні та принципово нові товари та послуги.

Література

А) основна:

1. Андрусь О.І. Економічна теорія. Практикум. Інтерактивні методи в модульному навчанні: Навч. посібник. - К.: КНТ, 2008.
2. Барр Р. Политическая экономия: В 2-х т.т. Пер. с

франц. - М.: Межд. отношения, 1995.

3. Основи економічної теорії: Підручник для студентів / За ред. А.А. Чухна. - К.: Вища школа., 2001.

4. Старостенко Г.Г. Політична економія: Навч. посіб. - К. Центр навч. літератури, 2006.

5. Мочерний С.В., Ларіна Я.С. Політекономія. - К.: Вища школа, 2007.

6. Ореховський Г.А. Політекономія: Навч. посіб. - К.: Каравела, 2008.

7. Економічна теорія: Політекономія: Підручник. / За ред. В.Д. Базилевича. - К.: Знання-Прес, 2007.

8. Гальчинський А., Єщенко П. Палкій Ю. Основи економічних знань: Навч. посіб. - К.: Вища школа, 2002.

Тема 10. Національна економіка. Макроекономічні показники

Програмні питання

Національна економіка: поняття, основні ознаки, мета. Структура національної економіки. Система національних рахунків (СНР). Методологічні основи побудови СНР, її структура. Основні макроекономічні показники: валовий внутрішній продукт (ВВП) та методи його виміру: виробничий (продуктивний), за потоком витрат (кінцевого використання) та за потоком доходів (розподільчий); чистий національний продукт (ЧНП), національний дохід (НД), особистий дохід (ОД), дохід кінцевого використання (ДКВ). ВВП та чистий економічний добробут. Номінальні та реальні макроекономічні показники.

Національне багатство і його структура. Природне багатство. Проблеми розширеного відтворення національного багатства.

Мета вивчення теми - формування у студентів знань щодо закономірностей функціонування національної економіки, опанування студентами базовими методами

розрахунку макроекономічних показників, вмінною аналізувати економічний розвиток країни, його складові.

Методичні рекомендації до вивчення теми

Вивчення теми «Національна економіка. Макроекономічні показники» передбачає, що студент повинен знати сутність національної економіки та її основні ознаки, зокрема такі: національний суверенітет, ресурсно-виробничі ознаки, господарчо-організаційні ознаки та товарообмінні ознаки [7; 9; 11; 12]. Окрему увагу необхідно приділити цілям національної економіки: економічному зростанню, економічній стабільності, економічній ефективності, розумному платіжному балансу, економічній забезпеченості, повній зайнятості ресурсів, економічній свободі та економічній справедливості [3].

Структура економіки на макрорівні відображає найважливіші загальногосподарські пропорції, тобто певні кількісні співвідношення, співрозмірність окремих елементів економічної системи. Слід зауважити, що в економічній теорії розрізняють галузеву, територіальну та технічну структуру національної економіки [8; 9; 10].

При розгляді СНР студент повинен знати, що вона представляє собою систему взаємопов'язаних економічних величин, які відображають загальні й найбільш важливі аспекти економічного розвитку, пов'язані з виробництвом і споживанням товарів та послуг, розподілом і перерозподілом доходів, формуванням національного багатства країни. Також на увагу заслуговують методологічні принципи її побудови [1; 3; 4; 6; 13].

Студент повинен знати і вміти розраховувати основні показники СНР: валовий внутрішній продукт (ВВП); чистий національний продукт (ЧНП), національний дохід (НД), особистий дохід (ОД), дохід кінцевого використання (ДКВ). При цьому необхідно зазначити, що для розрахунку ВВП використовують такі методи: виробничий (продуктивний), за потоком витрат (кінцевого використання) та за потоком доходів (розподільчий) [1 - 7].

Розгляд СНР слід закінчити виокремленням окремих

її недоліків, які обумовлюють необхідність розрахунку нових макроекономічних показників, зокрема чистого економічного добробуту [1; 3].

Крім того, розрахунок ВВП ускладнюється інфляцією, нестабільністю національної економіки. У зв'язку з цим економісти використовують номінальні та реальні макроекономічні показники. Якщо, наприклад, ВВП оцінюється за діючими (поточними) цінами, він називається номінальним ВВП; якщо за базовими (незмінними) цінами - це реальний ВВП. Співвідношення між номінальним і реальним ВВП створює статистичний показник - дефлятор ВВП [1-7].

При вивченні національної економіки, необхідно певну увагу також приділити дослідженню категорії національного багатства, яка у вузькому розумінні представляє собою сукупність матеріальних благ, якими розпоряджається суспільство та які створені працею людей за попередній період розвитку, а у широкому розумінні включає все те, чим володіє нація, тобто не лише матеріальні блага, але й усі природні ресурси, рівень освіти, обдарованість населення, твори мистецтва тощо [4 - 7]. Водночас слід зазначити, що національне багатство є важливим показником економічної могутності країни та джерелом її соціально-економічного прогресу, тому особливо гостро постає проблема розширеного відтворення національного багатства.

Основні категорії і поняття

Національна економіка; макроекономічні моделі; система національних рахунків; сукупний суспільний продукт (ССП); валовий внутрішній продукт (ВВП); чистий національний продукт (ЧНП); національний доход (НД); фонд споживання НД; фонд нагромадження НД; особистий доход (ОД); доход кінцевого використання (ДКВ); реальний ВВП; номінальний ВВП; національне багатство; відтворення національного багатства.

План семінарського заняття

1. Національна економіка: зміст, ознаки, структура і особливості.
2. Система національних рахунків (СНР) та методологічні основи її побудови.
3. Зміст та методи вимірювання ВВП.
4. Співвідношення між основними показниками СНР.
5. Номінальні та реальні макроекономічні показники.
Дефлятор.
6. ВВП та чистий економічний добробут (ЧЕД).
7. Національне багатство, його структура і відтворення.

Завдання для самостійної роботи

А) тести:

1. Для розширення виробничого потенціалу країни необхідно, щоб:
 - a) ЧНП перевищував НД;
 - b) чисті інвестиції перевищували величину амортизації;
 - c) НД перевищував обсяг споживчих витрат населення та держави;
 - d) ВВП перевищував ЧНП на величину амортизації.
2. НД відрізняється від доходу кінцевого використання домашніх господарств на величину:
 - a) доходів населення, отриманих із закордону;
 - b) амортизації;
 - c) доходів від індивідуальної трудової діяльності;
 - d) трансфертних виплат держави населенню.
3. До чистих інвестицій відноситься:
 - a) купівля домашнім господарством легкового автомобіля;
 - b) купівля фірмою земельної ділянки;
 - c) заміна зношеного обладнання новим;
 - d) будівництво складу готової продукції.
4. Попередньо створена вартість не повинна враховуватися при визначенні сукупної виготовленої вартості у національній економіці, для того щоб:

- a) уникнути інфляційних процесів;
- b) виключити невиробничі витрати попереднього циклу;
- c) уникнути подвійного рахунку.
- d) Усі відповіді правильні.

5. Як від'ємний чистий експорт впливає на товарне споживання в межах країни? Споживання:

- a) збільшується;
- b) зменшується;
- c) не змінюється;
- d) стає від'ємним.

6. До трансфертних платежів належать:

- a) шкільне будівництво;
- b) заробітна плата державних службовців;
- c) податки;
- d) субсидії.

7. Номінальний ВВП визначається за цінами:

- a) попереднього року;
- b) поточного року;
- c) наступного року;
- d) базового року.

8. Доход кінцевого використання - це:

- a) заробітна плата плюс поточні заощадження;
- b) особистий дохід мінус індивідуальні податки та неподаткові платежі;
- c) заробітна плата основна та додаткова;
- d) сума коштів, яка складається із зарплати, ренти та доходу у формі процента за капітал.

Б) задачі:

1. Розрахуйте обсяг ВВП виробничим методом, методом кінцевого використання і розподільчим методом, якщо:

- Заробітна плата = 118 млн. гр. од.
- Споживання основного капіталу (амортизація) = 9 млн. гр. од.
- Експорт товарів і послуг = 5 млн. гр. од.

- Державні витрати = 40 млн. гр. од.
- Продуктові податки = 20 млн. гр. од.
- Трансфертні платежі = 18 млн. гр. од.
- Доходи від передачі прав на використання власності (рента) = 4 млн. гр. од.
- Доходи від фінансових активів (чистий відсоток) = 12 млн. гр. од.
- Чисті інвестиції = 21 млн. гр. од.
- Імпорт товарів і послуг = 7 млн. гр. од.
- Доходи некорпоративного (індивідуального) бізнесу = 2 млн. гр. од.
- Споживчі витрати домогосподарств = 120 млн. гр. од.
- Субсидії = 4 млн. гр. од.
- Валовий випуск окремих галузей = 280 млн. гр. од.
- Валовий корпоративний прибуток = 30 млн. гр. од.
- Матеріальні витрати окремих галузей = 126 млн. гр. од.
- Неприбуткові податки = 24 млн. гр. од.

2. Як зміниться величина реального ВВП, якщо:

- а) номінальний ВВП збільшиться на 10%, а рівень цін зросте на 7%?
- б) номінальний ВВП становить 1060 млрд.гр.од., а індекс цін у цьому ж році становив 106?

3. ВВП становить 1060 млрд.гр.од., споживчі витрати - 600 млрд.гр.од., державні витрати - 200 млрд. гр.од., чистий експорт - 80 тис.гр.од.

Розрахуйте:

- а) величину інвестицій;
- б) обсяг імпорту, якщо експорт становить 420 млрд.гр.од.;
- в) ЧНП, якщо сума амортизації становить 150 млрд.гр.од.;
- г) у цьому прикладі чистий експорт виражається додатною величиною. Чи може вона бути від'ємною? У якому випадку?

4. В економіці виробляється два товари "X" і "Y". Споживачі половину свого доходу витрачають на купівлю

товару "X", а половину - на купівлю товару "Y". За рік ціни на товар "X" виросли на 5%, а на товар "Y" - на 15%.

а) Розрахуйте індекс цін споживчих товарів (індекс цін попереднього року = 100).

б) За тих же виробничих і цінових умов на купівлю товару "X" витрачається більше половини доходу споживачів. Розрахуйте індекс цін споживчих товарів.

5. За даними таблиці розрахуйте:

а) обсяг ВВП за потоком доходів;

б) обсяг ВВП за потоком витрат;

в) обсяг ЧНП;

г) обсяг національного доходу.

Показник	млрд. гр.од.	Показник
Процент за кредит	392	Податки на прибуток корпорацій
Валові приватні інвестиції	765	Чистий експорт товарів і послуг
Прибутки корпорацій	177	Державні закупівлі товарів і послуг
Заробітна плата	2905	Обсяг спожитого капіталу
Непрямі податки	393	Дохід від індивідуальних підприємств
Рентні платежі	20	Споживчі витрати

6. За даними таблиці розрахуйте:

а) обсяг чистого національного продукту;

б) обсяг національного доходу;

в) обсяг особистого доходу;

г) обсяг доходу кінцевого використання.

Показник	млрд. гр.од.	Показник
Валовий внутрішній продукт	4862	Податки на прибуток корпорацій
Внески на соціальне страхування	445	Трансфертні платежі
Прибутки корпорацій	79	Непрямі податки
Індивідуальні податки	590	Обсяг спожитого капіталу

7. У гіпотетичній економіці виробляють і споживають лише три блага - хліб, джинси і книги. У таблиці наведено

дані про їхню кількість і ціну (за одиницю) за два роки.

Приймаючи 2012 рік за базовий, обчисліть для кожного з років такі показники:

а) номінальний і реальний ВВП;

б) індекс споживчих цін і дефлятор ВВП.

Благо	2012 р.		Ціна, грн.
	Ціна, грн.	Кількість	
Хліб	3	500 000	
Джинси	450	6 000	
Книги	55	15 000	

В) питання для самоконтролю:

1. У чому полягає сутність національної економіки? Охарактеризуйте її основні ознаки.
2. Що є системою національних рахунків та які принципи її побудови?
3. Як розраховується ВВП?
4. Дайте характеристику основним показникам системи національних рахунків.
5. Чим відрізняються номінальні та реальні макроекономічні показники? Як розраховується дефлятор ВВП?
6. Методика розрахунку ЧЕД.
7. Що представляє собою національне багатство? Яка його структура?

Г) питання для дискусії:

1. Валовий внутрішній продукт України та його динаміка.
2. Проблеми розподілу національного доходу в Україні.
3. Нові макроекономічні показники.
4. Проблеми розширеного відтворення національного багатства.
5. Чому ВВП не можна вважати досконалим показником для вимірювання національного добробуту?

6. Суперечності й складнощі у досягненні цілей національної економіки України.

Література

1. **Економічна теорія. Політекономія:** підручник / За ред. В. Д. Базилевича. - К. : Знання, 2012.
2. **Економічна теорія. Політекономія:** практикум: навч. посіб. / За ред. В. Д. Базилевича. - К. : Знання, 2010.
3. Макконнелл К.Р., Брю С.Л. **Экономикс: принципы, проблемы и политика.** – М.: Инфра-М., 2009.
4. **Основи економічної теорії:** навч. посіб. / Рибалкін В.О., Хмелевський М.О., Біленко Т.І., Прохоренко А.Г. - Київ: ВЦ „Академія”, 2002.
5. **Політична економія:** навч. посіб. / За ред. В.О. Рибалкіна, В.Г. Бодрова. – К.: Академвидав, 2004.
6. Чепінога В. Г. **Економічна теорія:** підручник / - К. : Юрінком Інтер, 2011.
7. Чухно А. А. **Економічна теорія:** у 2 т. - К. : ДННУ АФУ, 2010.
8. **Адаптація структури національної економіки України до вимог постіндустріального суспільства** / О.В. Пирог // Вісн. Нац. ун-ту "Львів. політехніка". Пробл. економіки та упр. — 2011. — N 698. — С. 93-102.
9. **Механізми модернізації і технологічного розвитку економіки України** / Н.В. Геселева // Актуал. пробл. економіки. — 2011. — N 11. — С. 64-72.
10. **Моніторинг національного розвитку як фактор економічної безпеки держави** / В. Дергачова, М. Савельєв // Економіка України. — 2010. — N 1. — С. 19-28.
11. **Підходи до визначення змісту інвестиційного потенціалу національної економіки** / В.Л. Смесова // Держава та регіони. Сер. Економіка та підприємництво. — 2011. — Вип. 3. — С. 44-47.
12. **Ресурсне забезпечення національної економіки: проголошені цілі і реальний стан** / В.В. Баліцька //

Актуал. пробл. економіки. — 2011. — N 12. — С. 73-84.

13. **Пріоритетні напрямки розвитку макроекономічного рахівництва згідно з вимогами господарського механізму** / І. В. Ісакова // Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2011. - N 2 (10). – С.50-53.

Тема 10. Економічні цикли і кризи

Програмні питання

Довгі, середні і короткі економічні цикли. Циклічний характер суспільного відтворення в ринковій економіці. Економічний цикл, його фази і матеріальна основа. Теорії циклу: монетарна, інноваційна, недоспоживання, перенагромаджень, психологічна. Зовнішні і внутрішні причини циклу. Показники економічного циклу. Класифікація основних макроекономічних змінних щодо їх циклічних властивостей.

Нециклічні коливання економіки. Особливості економічних циклів в сучасних умовах. Антикризове регулювання.

Мета вивчення теми - формування у студентів знань щодо суті і причин економічних циклів, навчання студентів базовим методам аналізу економічних циклів і криз, умінню обґрунтовувати власне розуміння шляхів стабілізації економічної ситуації в країні.

Основні категорії і поняття

Циклічність економічного розвитку; економічний цикл; "довгі хвилі" Кондратьєва; нециклічні коливання економіки; фази циклу: пік, спад, депресія, пожвавлення; теорії циклу: монетарна, інноваційна, недоспоживання, перенагромаджень, психологічна; показники циклу; системна криза.

Методичні рекомендації до вивчення теми №12.

Вивчаючи дану тему слід звернути увагу на проблеми

циклічності розвитку економік, студенту необхідно засвоїти сутність економічних циклів, їх фази та матеріальну основу. Циклічність економіки означає, що економічний розвиток країни відбувається в рамках певного циклу. Отже, економічний цикл - це періодичні піднесення та спади рівнів економічної активності (а саме: рівня валового внутрішнього продукту, рівня зайнятості населення, рівня інфляції тощо). Кожен економічний цикл може тривати різну кількість років. Потрібно зрозуміти, що невід'ємна риса економічних циклів - їх прогресивність [1-6].

Необхідно чітко визначити різницю між довгими, середніми та короткими економічними циклами. Здійснюючи класифікацію економічних циклів, студенту слід приділити особливу увагу теорії великих циклів економічної кон'юнктури Н.Д. Кондратьєва [6;7].

Наступним кроком вивчення теми є опрацювання теорій циклу (монетарної, інноваційної, недоспоживання, перенагромадження, психологічної), розглянути зовнішні та внутрішні причини виникнення циклу та його показники [3;5].

Надалі слід зосередитися на вивченні нециклічних коливань в економіці та особливостей економічних циклів в сучасних умовах [9;10].

Нарешті, студент зосереджує зусилля на вивченні сутності основних інструментів антикризового регулювання [9;11].

План семінарського заняття

1. Циклічні коливання і їх види.
2. Теорії економічного циклу.
3. Класифікація основних макроекономічних змінних щодо їх циклічних властивостей.
4. Державне антициклічне регулювання.

Завдання для самостійної роботи

А) тести:

1. Які причини зумовлюють циклічні коливання економіки:

А) зовнішньоекономічні фактори (екстерналії);

Б) фактори, які притаманні самій економічній системі

(інтерналії)

В) екстерналії та інтерналії;

Г) правильної відповіді немає.

2. Яка тривалість економічного циклу (ділового циклу)?

А) 40-60 років;

Б) 7-11 років;

В) 20 років;

Г) залежить від конкурентної економічної ситуації, що складається в тій чи іншій країні.

3. Які фази має економічний цикл?

А) криза, депресія, оживлення, підйом;

Б) спад, підйом, бум;

В) спад, дно, піднесення, вершина;

Г) усі відповіді правильні.

4. Хто є автором теорії «довгих хвиль»?

А) Дж. М. Кейнс;

Б) Дж. Гелбрейт;

В) М. Д. Кондратьєв;

Г) А. Маршал.

5. Економічний цикл пов'язаний з:

А) дією тільки зовнішніх факторів;

Б) дією тільки внутрішніх факторів;

В) факторами сукупного попиту;

Г) факторами сукупної пропозиції; г) політичними факторами.

6 Який показник знижується у фазі підйому і зростає у фазі спаду:

А) обсяг товарних запасів у промисловості;

Б) обсяг ВВП;

В) курси цінних паперів;

Г) середня тривалість робочого тижня; г) обсяг промислового виробництва.

7. Робітник, що втратив роботу в період економічної кризи, зазнав:

А) фрикційної форми безробіття;

Б) структурної форми безробіття;

В) циклічної форми безробіття;

Г) перманентного безробіття; г) усі відповіді помилкові.

8. Які існують типи економічного зростання:
- А) екстенсивний;
 - Б) інтенсивний;
 - В) відтворювальний;
 - Г) депресивний.

Б) питання для самоконтролю:

1. Які Ви знаєте теорії циклічного розвитку економіки?
2. Назвіть причини циклічних коливань економіки.
3. Дайте визначення і характеристику фаз ділового циклу.
4. Які Ви знаєте види економічних криз?
5. Назвіть основні важелі державного антициклічного регулювання економіки.

В) питання для дискусії:

1. Сучасна модифікація циклу і чинники, що впливають на неї.
2. Заходи антикризової політики в період бумів і в період депресій.

Література

1. Політична економія. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. В.О. Рибалкіна, В.Г. Бодрова. – К.: Академвидав, 2004.
2. Мочерний С.В. Політекономія: Підручник. – К.: Вікар, 2003.
3. Основи економічної теорії: Посібник для Вузів / Рибалкін В.О., Хмелевський М.О., Біленко Т.І., Прохоренко А.Г. - Київ: ВЦ „Академія”, 2002.
4. Політекономія: Підручник / За ред. Ю.В. Ніколенка. – К.: ЦУЛ, 2003.
5. Політична економія: Навч. посібник // К.Т. Кривенко, В.С. Савчук, О.О.Беляєв та ін.; За ред. д-ра екон. наук, проф. К.Т. Кривенка. - К.: КНЕУ, 2001.
6. Економічна теорія: політекономія. Підручник/ За

ред. В. Д. Базилевича. – К., 2004.

7. Гальчинский А. С. Кризис и циклы мирового развития. - Изд. 2-е, доп. - К.: АДЕФ-Украина, 2010. — 480 с.

8. Базилевич В.Д., Ильин В. Метафизика экономики: моногр. 2-е изд., испр. и доп. - К.: Знання - М.: Рыбари, 2010. - 925 с.

9. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. В.М. Гейця. – К., 2003.

10. Туган-Барановский М.И. Промышленные кризисы. – К., 1996.

11. Хансен Э. Экономические циклы и национальный доход. - М., 1996.

Тема 12. Макроекономічна нестабільність: інфляція і безробіття

Програмні питання

Макроекономічна нестабільність: інфляція і безробіття. Інфляція як економічна категорія. Класичне визначення інфляції, зміна поглядів на інфляцію в сучасній економічній теорії. Чинники і форми прояву інфляції. Інфляція попиту. Інфляція витрат. Соціально-економічні наслідки інфляції. Причини і особливості інфляції в нашій країні. Способи регулювання інфляційних процесів.

Безробіття як один з проявів нестабільності загальної ринкової рівноваги. Суть і структура безробіття. Рівень (норма) безробіття. Природний рівень безробіття. Чинники, які обумовлюють безробіття. Соціальна політика держави.

Мета вивчення теми - формування у студентів знань щодо суті і причин таких проявів макроекономічної нестабільності, як інфляція і безробіття, навчання студентів базовим методам аналізу інфляції, безробіття і зайнятості, умінню обґрунтовувати власне розуміння шляхів стабілізації економічної ситуації в країні.

Методичні рекомендації до вивчення теми

Вивчення теми «Макроекономічна нестабільність: інфляція і безробіття» передбачає, що студент повинен знати сутність, економічний зміст і форми інфляції – за характером прояву (відкрита, прихована), за співвідношенням темпів зростання цін на товари (збалансована, незбалансована), за ступенем прогнозування (очікувана, неочікувана), залежно від переважаючого впливу факторів (інфляція попиту, інфляція пропозиції), за темпами зростання (повзуча, галопуюча, гіперінфляція); механізми і причини інфляції, зокрема такі: порушення пропорцій суспільного виробництва, надмірна емісія паперових грошей, дефіцит державного бюджету, мілітаризація економіки, значне зростання внутрішнього і зовнішнього державного боргу, недосконалість податкової системи, кризові явища фінансово-кредитній системі монополізація виробництва, зовнішньоекономічні фактори; методи визначення інфляції [1-3].

Слід приділити увагу впливу інфляції на соціальні процеси в суспільстві і на загальний стан економічної системи, методам державної антиінфляційної політики, яка включає: зростання виробництва і насичення ринку товарами, структурну та конверсійну перебудову економіки, обмеження емісії грошей, скорочення дефіциту державного бюджету, стимулювання нагромаджень та інвестицій, проведення обґрунтованої кредитної та податкової політики, приватизацію і стимулювання середнього й малого підприємництва, обмеження емісії грошей, збільшення безготівкового обігу, широке впровадження електронної системи розрахунку, скорочення ставок податків, регулювання валютного курсу, ослаблення інфляційних очікувань, роздержавлення, приватизацію, розвиток підприємництва, проведення грошової реформи конфіскаційного типу [6].

Студент має звернути увагу на методи обчислення рівня інфляції, виходячи з цін базового і поточного року, об'ємів виробництва.

При вивченні безробіття, необхідно увагу приділити

дослідженню категорії - ринок праці. Механізм функціонування ринку праці відображає взаємодію попиту і пропозиції на робочу силу, які врівноважуються її ціною — заробітною платою [4,7].

Ринок праці оцінює робочу силу як ресурс для суспільного виробництва, інформує своїх суб'єктів про необхідність коригування їхніх рішень, гарантує покриття суспільно-корисних витрат робочої сили, стимулює кількісно-якісне її зростання й ефективне використання, регулює розподіл робочої сили, зумовлюючи мобільність цього ресурсу та раціоналізацію його витрат, узгоджує величину і структуру сукупної робочої сили з обсягом і структурою виробничих потреб у ній [6,8].

Студент повинен знати поняття повної зайнятості, якій притаманні такі риси: робота лише в одного підприємця, робота у виробничому приміщенні роботодавця, стандартне навантаження протягом дня, тижня, року; природного рівня безробіття; видів безробіття; змісту соціальної політики держави; вміти розраховувати основні показники зайнятості і безробіття, визначати вплив фактичного рівня безробіття на об'єм виробництва, будувати криву Філіпса.

Основні категорії і поняття

Економічно активне населення; безробіття; норма безробіття; фрикційне безробіття; структурне безробіття; циклічне безробіття; природний рівень безробіття; закон Оукена; помірна інфляція; галопуюча інфляція; гіперінфляція; інфляція попиту; інфляція пропозиції; непередбачувана інфляція; очікувана інфляція; інфляційний податок; інфляційний дохід.

План семінарського заняття

1. Інфляція: суть, причини, види, вимірювання.
2. Соціально-економічні наслідки інфляції і антиінфляційна політика держави.
3. Безробіття: суть, види і наслідки. Закон Оукена.
4. Причини безробіття.

5. Соціальна політика держави.
6. Взаємодія інфляції і безробіття. Крива Філіпса.

Завдання для самостійної роботи

А) тести:

1. До прихованого безробіття у вітчизняній економіці можна віднести:

- a) надлишкову зайнятість, яка склалася ще в умовах адміністративно-командної системи;
- b) зайнятих, що вимушено працювали неповний робочий час;
- c) працівників, що перебували у примусових відпустках без збереження або з частковим збереженням заробітної плати.

2. Закон Оукена виражає кількісну залежність між:

- a) зміною обсягу національного виробництва та зміною рівня безробіття;
- b) рівнем безробіття і темпами інфляції;
- c) зміною обсягу національного виробництва та процентною ставкою;
- d) фактичним і природним обсягами національного виробництва;
- e) усі відповіді неправильні.

3. Недостатній сукупний попит спричиняє зростання якого виду безробіття:

- a) фрикційного;
- b) циклічного;
- c) структурного;
- d) фрикційного і структурного;
- e) фрикційного, структурного і циклічного.

4. Що не характеризує ранню криву Філіпса:

- a) кожна країна стоїть перед проблемою вибору між двома лихами національної економіки — інфляцією та безробіттям;
- b) крива Філіпса переміщується під впливом збурень сукупного попиту і сукупної пропозиції;
- c) для зниження темпів інфляції країна змушена терпіти вищий рівень безробіття;

d) усі твердження правильні.

5. Яке твердження *неправильне*:

- a) у короткостроковому періоді зменшення сукупного попиту веде до спаду виробництва;
- b) збурення в сукупній пропозиції можуть спричиняти економічні коливання;
- c) макроекономіка може запропонувати дієві заходи щодо нейтралізації негативних наслідків стагфляції;
- d) у довгостроковому періоді зміни в сукупному попиті не впливають на обсяг національного виробництва;
- e) усі твердження правильні.

6. “Відкрита” інфляція виявляється у вигляді зростання:

- a) товарного дефіциту;
- b) товарного профіциту;
- c) грошових цін;
- d) величини заощаджень.

Б) задачі:

1. Пропонуються такі умовні дані про потенційний та фактичний ВВП за роками:

Рік	Потенційний ВВП
2009	1500
2010	1900
2011	2100

Якщо вважати, що у 2009 році рівень безробіття становив 6%, то яким він був у 2010 та 2011 роках? Для розрахунку скористайтесь законом Оукена.

2. Припустімо, що криву Філіпса описує рівняння: $p = p_{-1} - 0,8(5 - 0,06)$. Дайте відповіді на такі запитання: а) яка природна норма безробіття; б) якою є залежність між інфляцією та безробіттям у короткостроковому і довгостроковому періодах; в) на скільки відсотків треба збільшити циклічне безробіття для зниження інфляції на 5%.

3. Чисельність населення країни становить 50 млн. осіб. Із них 12 млн. — діти до 16 років, а також особи, що перебувають у тривалій ізоляції, 14 млн. вибули зі складу робочої сили, 3 млн. — безробітні і 0,5 млн. — працівники, що зайняті неповний робочий день і шукають роботу. На підставі цих даних визначте рівень безробіття та величину робочої сили.

4. Розрахуйте рівень безробіття, якщо чисельність працюючих - 70 млн. чоловік, чисельність безробітних - 6 млн. чоловік. Через місяць 300 тис. чоловік з числа працюючих втратили роботу, а 600 тис. чоловік з числа офіційно зареєстрованих безробітних припинили пошуки роботи. Визначити за цих умов: 1) чисельність працюючих; 2) кількість безробітних; 3) рівень безробіття.

5. У таблиці наведена інформація про стан економіки країни Елти за три роки.

Рік	Індекс рівня цін	Індекс промислового виробництва	Т
2009	157	198	
2010	162	194	
2011	170	102	

Охарактеризуйте економічну ситуацію в країні. Чи є ознаки інфляції в даній країні.

6. Проаналізуйте причини інфляції попиту в короткостроковому та довгостроковому періоді, побудуйте відповідні графіки. Уявіть, що в країні інфляція витрат, уряд, щоб протидіяти інфляції витрат, відмовляється від збільшення сукупного попиту. Чи вірні його дії у даному випадку? Проаналізуйте можливі наслідки для економіки.

7. Припустимо, що за рахунок скорочення сукупного попиту вдалося знизити рівень інфляції з 9 до 6%. Як це позначиться на економічній ситуації в країні. Обґрунтуйте свою відповідь.

В) питання для самоконтролю:

1. Визначте поняття «інфляція». Що відбувається з купівельною спроможністю грошей в період інфляції?
2. Які причини інфляції?
3. Назвіть основні форми інфляції.
4. Перерахуйте основні шляхи подолання інфляції.
5. Чим зумовлюється закономірний характер безробіття? Охарактеризуйте види безробіття.
6. Сформулюйте закон Оукена.
7. За допомогою яких методів держава регулює рівень безробіття?
8. Намалуйте криву Філіпса. Чому ця крива переміщається?

Г) питання для дискусії:

1. Особливості і структура безробіття в Україні.
2. Формула Фішера і кількісна оцінка різних чинників, що впливають на перебіг інфляції.
3. Оцініть вигідність повернення кредиту для позичальника і банку, якщо позичальник повертатиме кредит: а) щомісячно; б) одноразово в кінці року.
4. Критерієм гіперінфляції згідно підручника по економічній теорії є значення дефлятора ВВП 1000% в рік, а критерієм, встановленим Світовим банком є 50% зростання цін щомісячно. Який з двох критеріїв точніший і справедливіший?
5. Які причини виникнення в країні так званого "подвійного зла" – стагфляції?
6. Які Ви б могли запропонувати способи боротьби з явищем інфляційної спіралі «ціни-зарплата»?

Література

1. Політична економія. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. В.О. Рибалкіна, В.Г. Бодрова. – К.: Академвидав, 2004.
2. Мочерний С.В. Політекономія: Підручник. – К.: Вікар, 2003.

3. Основи економічної теорії: Посібник для Вузів / Рибалкін В.О., Хмелевський М.О., Біленко Т.І., Прохоренко А.Г. – Київ: ВЦ „Академія”, 2002.
4. Політекономія: Підручник / За ред. Ю.В. Ніколенка. — К.:ЦУЛ, 2003.
5. Політична економія: Навч. Посібник // К.Т. Кривенко, В.С. Савчук, О.О.Беляєв та ін.; За ред. Д-ра екон. Наук, проф. К.Т. Кривенка. – К.: КНЕУ, 2001.
6. **Економічна теорія: політекономія. Підручник/ За ред. В. Д. Базилевича.– К., 2006.**
7. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. В.М. Гейця. – К., 2003.
8. Перехідна економіка: Підручник / За ред. Гейця В.М.. - К., 2003.

Тема 13. Загальноекономічна рівновага: базисна модель економічного розвитку

Програмні питання

Загальна ринкова рівновага: суть і основні риси. Реальний ВВП і його структура. Базисна модель загальної ринкової рівноваги "AD-AS". Сукупний попит. Цінові чинники, що впливають на динаміку сукупного попиту. Ефект процентної ставки. Ефект багатства, або ефект реальних касових залишків. Ефект імпортних закупівель. Нецінові чинники, що впливають на сукупний попит.

Сукупна пропозиція. Цінові і нецінові чинники, що впливають на сукупну пропозицію. Рівноважний дохід. Базисна модель "Сукупний попит - сукупна пропозиція" як теоретичний зразок факторного макроекономічного аналізу чинника.

Мета вивчення теми - формування у студентів знань щодо суті і закономірностей загальної економічної рівноваги, а також чинників, що впливають на макроекономічну стабільність, навчання студентів методам факторного аналізу чинників, що приводять до відхилення від макроекономічної рівноваги, умінню проводити комплексний економічний

прогноз динаміки реального ВВП і рівня цін.

Методичні рекомендації до вивчення теми

Вивчення теми «Загальноекономічна рівновага: базисна модель економічного розвитку» передбачає, що студент повинен знати сутність загальноекономічної (макроекономічної) рівноваги, яка передбачає одночасну рівновагу на всіх ринках [5, 6].

Базисною моделлю загальної ринкової рівноваги виступає модель "сукупний попит - сукупна пропозиція" ("AD-AS"). Студент повинен знати, що на відміну від моделі рівноваги попиту і пропонування на ринку окремого блага, знайомої з теми 7 модель сукупного попиту і сукупного пропонування досліджує поведінку економіки у цілому. Вона пояснює причини коливання рівня цін та реальних обсягів національного виробництва, розкриває взаємозв'язок між ними та економічною політикою. Модель застосовується для дослідження й пояснення таких важливих явищ, як інфляція, безробіття, ділові цикли, для прогнозування впливу на економіку різноманітних факторів, для планування і координації заходів економічної політики у короткостроковому та довгостроковому періодах [1; 2; 4].

Вивчаючи сукупний попит, важливо звернути увагу на зворотній зв'язок між рівнем цін та реальним обсягом національного виробництва, який пояснюється дією таких цінових чинників сукупного попиту, як: ефект процентної ставки; ефект багатства, або ефект реальних касових залишків; ефект імпорتنих закупівель [1; 3].

Розглядаючи сукупну пропозицію, студент повинен знати основи кейнсіанського та класичного трактування кривої сукупної пропозиції, а також поняття реального ВВП при повній зайнятості [2; 4].

Водночас необхідно приділити певну увагу дослідженню причин і чинників, що приводять до змін в сукупному попиті і сукупній пропозиції, навчитись виділяти і класифікувати економічні чинники як чинники споживання, інвестицій, державних витрат і чистого експорту в сукупному попиті або в сукупній пропозиції [2].

Студент повинен знати, що відповідно до моделі "AD-AS" макроекономічна рівновага має місце за такого рівня цін, за якого обсяги продукції, які запитають економічні суб'єкти, стають рівними обсягам продукції, які реально можуть бути поставлені. Рівноважний рівень цін і рівноважний реальний обсяг продукції в економіці визначає перетин кривої сукупного попиту з кривою сукупної пропозиції [1; 2; 4].

Крім того, студент повинен отримати навички оцінювання напрямів і результатів конкретного впливу тих або інших чинників на реальну економічну динаміку, робити макроекономічний прогноз. Слід звернути увагу на принцип відсутності зворотної динаміки рівня цін (так званий «ефект храповика») [5; 6].

Основним результатом вивчення даної теми є оволодіння студентом умінь надавати рекомендації по особливостях господарської діяльності в умовах певних впливів чинників на бізнес-середовище, оцінювати і порівнювати короткострокові та довгострокові наслідки впливу чинників економічної політики на реальні економічні показники [7; 8; 9; 10; 11].

Основні категорії і поняття

Загальна ринкова рівновага; сукупний попит (AD); сукупна пропозиція (AS); ефект процентної ставки; ефект багатства, або ефект реальних касових залишків; ефект імпортних закупівель; кейнсіанський, проміжний і класичний відрізки кривої сукупної пропозиції; об'єм реального ВВП в умовах повної зайнятості; крива сукупного попиту; крива сукупної пропозиції.

План семінарського заняття

1. Суть і основні ознаки загальної ринкової рівноваги. Поняття реального ВВП і потенційного рівня ВВП.
2. Сукупний попит, цінові і нецінові чинники сукупного попиту.
3. Сукупна пропозиція, цінові і нецінові чинники сукупної пропозиції.

4. Загальноекономічна рівновага та її віддзеркалення в базисній моделі "AD-AS".

Завдання для самостійної роботи

А) тести:

1. Зрушення кривої сукупного попиту праворуч не може відобразити:

- a) підвищення рівня цін і реального об'єму ВВП одночасно;
- b) підвищення рівня цін за відсутності зростання реального об'єму ВВП;
- c) зростання реального об'єму ВВП за відсутності підвищення цін;
- d) підвищення рівня цін і падіння реального об'єму ВВП одночасно.

2. Якщо рівень цін росте, а виробництво падає, то це викликано:

- a) зсувом кривої сукупного попиту праворуч;
- b) зсувом кривої сукупного попиту ліворуч;
- c) зсувом кривої сукупної пропозиції праворуч;
- d) зсувом кривої сукупної пропозиції ліворуч.

3. Крива сукупного попиту виражає відношення між:

- a) рівнем цін і сукупними витратами на купівлю товарів і послуг;
- b) рівнем цін і виробленим ВВП в реальному виразі;
- c) рівнем цін, який визнають покупці, і рівнем цін, який задовольняє продавців;
- d) об'ємами виробленого і спожитого ВВП в реальному виразі.

4. Якщо ціни ростуть, то:

- a) утримувачі цінних паперів з фіксованою ціною збільшують свої витрати;
- b) росте попит на гроші і рівень процентної ставки;
- c) у утримувачів цінних паперів з фіксованою ціною підвищується купівельна спроможність;
- d) витрати, чутливі до зміни процентної ставки, збільшуються.

5. Якщо вироблений об'єм ВВП в реальному виразі менше за рівноважний, то виробники:

- a) скорочують виробничі запаси і розширюють виробництво;
- b) збільшують виробничі запаси і розширюють виробництво;
- c) скорочують і виробничі запаси, і виробництво;
- d) збільшують виробничі запаси і скорочують виробництво.

6. Якщо податки на підприємництво ростуть, то:

- a) сукупний попит скорочується, а об'єм сукупної пропозиції не міняється;
- b) сукупна пропозиція скорочується, а об'єм сукупного попиту не міняється;
- c) скорочуються сукупний попит і сукупна пропозиція;
- d) ростуть сукупний попит і сукупна пропозиція.

7. Крива сукупної пропозиції виражає відношення між:

- a) рівнем цін і споживаним об'ємом ВВП в реальному виразі;
- b) рівнем цін і виробленими об'ємами ВВП в реальному виразі;
- c) рівнями цін, по яких виробники бажають продавати, а покупці – купувати товари;
- d) спожитим і виробленим об'ємом ВВП в реальному виразі.

8. Якщо держава посилює вимоги до охорони навколишнього середовища, це викликає:

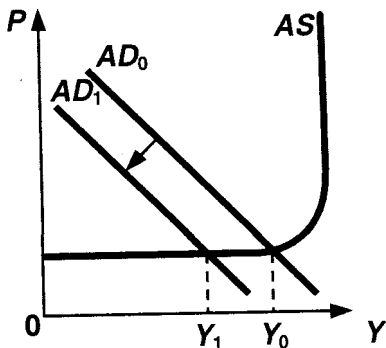
- a) зростання витрат виробництва на одиницю продукції і зсув кривої сукупної пропозиції праворуч;
- b) зростання витрат виробництва на одиницю продукції і зсув кривої сукупної пропозиції ліворуч;
- c) зростання витрат виробництва на одиницю продукції і зсув кривої сукупного попиту ліворуч;
- d) падіння витрат виробництва на одиницю продукції і зсув кривої сукупного попиту ліворуч.

Б) задачі:

1. У таблицю включені нецінові чинники, що впливають на динаміку основних компонентів сукупного попиту. Заповніть таблицю, вказавши в другому стовпчику відповідний компонент, а в третій – характер зміни (+ або –):

Чинники	Компонент сукупного попиту
Зростання населення	Споживчий
Скорочення пропозиції грошей	
Підвищення індивідуальних податків	
Очікувана рецесія в інших країнах	
Підвищення цін на житлові будинки	
Очікувана рецесія в економіці	

2. На малюнку представлені криві сукупного попиту (AD) і пропозиції (AS). Крива сукупного попиту зсувається ліворуч.

- Який вплив зрушення кривої сукупного попиту ліворуч на рівень цін? Як зміниться загальний рівень цін?
- Який вплив зрушення кривої сукупного попиту ліворуч на рівень реального ВВП? Як зміниться його об'єм?
- Якщо продуктивність в економіці скоротиться на 50%, як це відобразиться на кривій сукупної пропозиції?

3. Припустимо, параметри сукупного попиту і сукупної пропозиції в гіпотетичній економіці мають значення, представлені в таблиці:

Сукупний попит, млрд.гр.од.	Рівень цін (індекс цін)	Сукупна пропозиція, млрд.гр.од.
100	300	400

200	250	400
300	200	300
400	150	200
500	150	100

- Використовуючи ці дані, побудуйте криві сукупного попиту і сукупної пропозиції. Визначте рівноважний рівень цін і рівноважний реальний обсяг продукції в гіпотетичній економіці.
- Чому рівень цін, який дорівнює 150, не є рівноважним для цієї економіки? А 250?
- Припустимо, споживачі готові придбати додатковий обсяг реального продукту на 200 млрд.гр.од. при будь-якому рівні цін. Намалуйте новий графік сукупного попиту. Які чинники здатні привести до такої зміни сукупного попиту? Яким буде новий рівноважний рівень цін та рівноважний реальний обсяг продукції?

4. У таблицю включені нецінові чинники, що впливають на динаміку сукупного попиту та сукупної пропозиції. Заповніть таблицю, вказавши в другому стовпчику відповідно сукупний попит або сукупну пропозицію, а в третьому – характер зміни (+ або –):

Чинники	
Широко розповсюджений серед споживачів страх можливої депресії	
Підвищення акцизного збору на сигарети на 3 гр.од.	
Зниження процентної ставки за будь-якого рівня цін значне збільшення державних видатків на охорону здоров'я	
Очікування швидкого нарощування інфляції	
Очікування повного розпуску ОПЕК, в результаті чого ціна нафти знизиться навпіл	
Зниження ставки індивідуального прибуткового податку на 5%	
Суттєве підвищення продуктивності праці (без зміни номінальної зарплати)	

Підвищення номінальної зарплати на 15% (без зміни продуктивності праці)

Зниження курсу гривні відносно основних світових валют

В) питання для самоконтролю:

1. У чому полягає суть макроекономічної рівноваги?
2. Які принципи роботи базисної моделі "AD-AS"?
3. Який взаємозв'язок між моделями загальної ринкової рівноваги і моделями економічного зростання?
4. Які ви знаєте цінові і нецінові чинники, що впливають на динаміку сукупного попиту?
5. Які ви знаєте цінові і нецінові чинники, що впливають на динаміку сукупної пропозиції?
6. Як впливають зміни сукупного попиту і сукупної пропозиції на динаміку реального ВВП і рівня цін?
7. У чому суть кейнсіанського "ефекту храповика"?

Г) питання для дискусії:

1. Які переваги і недоліки політики стимулювання попиту?
2. Які переваги і недоліки політики стимулювання пропозиції?
3. У чому відмінності в кейнсіанському і класичному підходах до аналізу сукупної пропозиції?
4. Як відобразити економічне зростання за допомогою базисної моделі "сукупний попит - сукупна пропозиція"?
5. Можливості використання моделі "AD-AS" для складання економічних прогнозів.

Література

1. Базилевич В.Д., Базилевич К.С., Баластрик Л.О. **Макроекономіка:** підручник / За ред. В. Д. Базилевича. - К.: Знання, 2007.
2. Макконнелл К.Р., Брю С.Л. **Экономикс: принципы, проблемы и политика.** – М.: Инфра-М., 2009.
3. **Основи економічної теорії:** навч. посіб. / Рибалкін В.О., Хмелевський М.О., Біленко Т.І., Прохоренко А.Г. - Київ: ВЦ „Академія”, 2002.

4. Панчишин С. М. **Макроекономіка**: навч. посіб. - К.: Либідь, 2002.
5. Чепінога В. Г. **Економічна теорія**: підручник / - К. : Юрінком Інтер, 2011.
6. Чухно А. А. **Економічна теорія**: у 2 т. - К. : ДННУ АФУ, 2010.
7. **Визначення напрямів державного регулювання економіки** / В.В. Маліков // Держава та регіони. Сер. Держ. упр. — 2011. — Вип. 1. — С. 72-76.
8. **Державні механізми управління макроекономічною безпекою України** / Д.Д. Буркальцева // Актуал. пробл. економіки. — 2010. — N 11. — С. 29-37.
9. **Методика розрахунку стану національної економіки** / Г.М. Кульнева // Держава та регіони. Сер. Економіка та підприємництво. — 2011. — Вип. 3. — С. 9-14.
10. **Синергетичний ефект впровадження експортно-інноваційної моделі спеціалізації національної економіки** / Н.М. Грущинська // Стратегія розв. України. — 2011. — N 3. — С. 75-80.
11. **Теоретико-методологічні аспекти аналізу національної економічної моделі** / О.І. Соскін // Актуал. пробл. економіки. — 2011. — N 3. — С. 36-45.

Тема 14. Фінансово-кредитна система

Програмні питання

Фінанси в системі економічних відносин. Суть фінансів та їх функції. Суб'єкти та види фінансових відносин. Фінансова система. Фінанси підприємництва. Фінанси населення. Загальнодержавні фінанси.

Сутність і структура державного бюджету. Державний бюджет та позабюджетні фонди. Місцеві бюджети. Бюджетна та податкова системи. Сутність і структура податків. Податкова система в Україні.

Державні витрати та дефіцит бюджету. Джерела покриття бюджетного дефіциту. Державний борг.

Кредитна система. Суть та функції кредиту. Основні форми кредиту. Банківський кредит. Роль кредиту в сучасній ринковій економіці. Закономірності розвитку кредитної системи. Кредитно-грошова політика в Україні.

Банківська система. Банк як економічна категорія. Структура банківської системи та її еволюція. Банки їх види та функції. Основні банківські операції. Банківський прибуток.

Цінні папери та їх види. Акції. Облігації. Казначейські зобов'язання та ощадні сертифікати. Ринок цінних паперів. Фондова біржа.

Мета вивчення теми – формування у студентів знань щодо сутності та побудови фінансово-кредитної системи, структури доходів на видатків державного бюджету, особливостей функціонування кредитного та фондового ринків, вмінь приймати обґрунтовані рішення щодо управління державним боргом, розміщення капіталів на банківських рахунках та здійснення операцій з цінними паперами.

Основні категорії і поняття

Фінанси, фінансові відносини, фінансово-промислова група, бюджет, бюджетний дефіцит, державний борг, податок, податки прямі і непрямі, податкова декларація, принципи оподаткування, податкова система, пролонгація, дефолт, кредит, кредитна система, позика, державна позика, застава, відсоток, ставка відсоткова, кредит, іпотечний кредит, комерційний кредит, банківський кредит, банк, банківська система, банківський прибуток, вексель, акція, облігація, чек, ощадний сертифікат, фондова біржа, біржові індекси.

Методичні рекомендації до вивчення теми №15

Вивчаючи дану тему, студенту важливо засвоїти сутність

фінансів, розглянути їх функції. Потрібно опрацювати питання про сутність і структуру фінансово-кредитної системи держави, розібратися в принципах її побудови [1-4]. Головним елементом фінансової системи є державний бюджет. Студенту необхідно сформувати чітке уявлення про сутність бюджету та його функції. Переважна більшість держав сьогодні має дефіцит бюджету. Слід зрозуміти, що таке дефіцит бюджету, його соціально-економічні наслідки. Далі студент, в опорі на фактичний і статистичний матеріал, має усвідомити сутність державних позик, їх види, роль та наслідки [6;8].

Крім зазначеного вище необхідно усвідомити сутність позабюджетних фондів, їх роль у структурі централізованих фінансів країни, виділити та охарактеризувати позабюджетні фонди, що формуються і використовуються в країні [6].

Надалі слід зосередитися на поглибленні знань щодо податків і податкової системи. Для цього необхідно послідовно вивчити наступні питання: сутність податків, варіанти їх трактувань, основні функції та елементи податків, класифікацію податків, основні сучасні концепції оподаткування та їх характеристику [6-8].

Наступним кроком у підготовці до практичного заняття має стати поглиблення знань з проблеми функціонування грошового ринку. Зокрема, студент, з використанням відповідної макроекономічної моделі, повинен глибоко осмислити поняття попиту на гроші, виявити детермінанти попиту на гроші (з точки зору різних концепцій), роз'яснити особливості пропозиції грошей [9-11].

Далі необхідно перейти до вивчення з наступних питань: сутність і види кредиту, його основні функції, фактори, що зумовлюють необхідність кредиту, сутність банку та банківської діяльності, види банків та їх основні операції [11].

Студент повинен мати чітку уяву щодо структури кредитно-банківської системи, вивчити функції центрального банку, докладно розглянути інструменти грошово-кредитної політики [6;10].

І на закінчення вивчення теми студенту слід зосередитися на

поглибленні знань щодо ринку цінних паперів, з'ясувати які існують видів цінних паперів та принципи функціонування фондової біржі [11].

План семінарського заняття

1. Необхідність, суть і функції фінансів. Фінансова система України.
2. Державний бюджет та його структура.
3. Бюджетний дефіцит: причини й шляхи подолання. Державний борг.
4. Податкова система: суть, структура, значення, принципи побудови та функціонування.
5. Суть і функції податків. Види податків. Крива А. Лаффера.
6. Перетворення грошей на капітал і розвиток кредиту: необхідність та сутність кредиту. Принципи функціонування кредитних відносин.
7. Джерела, форми, види та функції кредиту. Позиковий відсоток.
8. Кредитна система та її структура. Сучасна банківська система, її рівні та операції.
9. Ринок цінних паперів. Фондова біржа.

Завдання для самостійної роботи

А) тести:

1. Яке з положень найгрунтовніше розкриває зміст категорії "фінанси"?

- А) фінанси – це гроші;
- Б) фінанси – це вся сукупність грошових доходів населення;
- В) фінанси – це сукупність відносин власності між державою, підприємствами і населенням з приводу формування і використання грошових фондів.

2. Яке з визначень найповніше характеризує зміст державних фінансів?

- А) державні фінанси – це сукупність всієї грошової маси в країні;
- Б) державні фінанси – це сукупність грошових

фондів, які зосереджуються в руках держави і використовуються нею для здійснення соціально-економічної функції;

В) державні фінанси – це сума грошової маси, що використовується для обслуговування товарного обігу.

3. Яка тенденція найхарактерніша для сучасної системи державного бюджету?

А) збалансованість видаткової частини бюджету з доходною;

Б) зменшення частки податків у доходах державного бюджету;

В) зростання частки видатків з державного бюджету на соціальні цілі.

4. До прямих податків належать:

А) податок на прибуток;

Б) податок на додану вартість;

В) акцизний збір;

Г) мито.

5. Державний борг - це сума:

А) попередніх державних витрат;

Б) попередніх бюджетних дефіцитів;

В) наступних витрат іноземним позичальникам;

Г) правильної відповіді немає.

6. Акцизний збір належить до оподаткування:

А) прогресивного;

Б) пропорційного;

В) регресивного;

Г) змішаного.

7. Функції комерційних банків:

А) посередництво у платежах;

Б) видача іпотечних кредитів;

В) емісія цінних паперів;

Г) усі відповіді правильні.

8. Прибуток банку - це:

А) відсоток за банківськими кредитами;

Б) відсоток за обслуговування фінансових зобов'язань клієнтів;

В) різниця між доходами та витратами банку;

Г) різниця між ставками відсотка за кредитами та депозитам.

9. Ринок цінних паперів, на якому перепродаж цінних паперів відбувається шляхом прямого узгодження умов договору між продавцем і покупцем, називається:

- А) первинним;
- Б) вторинним біржовим;
- В) вторинним позабіржовим;
- Г) правильної відповіді немає.

10. Ринок цінних паперів, на якому відбувається емісія цінних паперів та їх розміщення серед інвесторів, називається:

- А) первинним;
- Б) вторинним біржовим;
- В) вторинним позабіржовим;
- Г) правильної відповіді немає.

Б) питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення категорії "фінанси" і розкрийте об'єктивну необхідність їх виникнення.

2. Що таке фінансова система, які її складові?

3. Дайте визначення державного бюджету, розкрийте його функції, а також структуру надходжень та видатків.

4. Що таке дефіцит державного бюджету? Які шляхи його подолання? Розкрийте зв'язок між бюджетним дефіцитом і державним боргом. Які методи управління державним боргом Ви знаєте?

5. Дайте визначення податків і розкрийте їх функції.

6. Що таке податкова система? Нарисуйте криву Лаффера.

7. Дайте визначення категорії "кредит", назвіть джерела його формування та принципи функціонування.

8. Охарактеризуйте основні види кредиту.

9. Що таке кредитна система?

10. Які функції виконує центральний банк?

11. Назвіть види операцій, що здійснюють комерційні банки.

12. Розкрийте сутність та особливості функціонування ринку цінних паперів.
13. Назвіть функції фондової біржі. Які фондові індекси Ви знаєте?

В) питання для дискусії:

1. Причини утворення бюджетного дефіциту та проблеми забезпечення боргової безпеки України.
2. Завдання й методи проведення грошової політики Національним банком України.
3. Особливості формування фондового ринку України та шляхи його подальшої розбудови.
4. Основні характеристики та порогові індикатори безпечного стану фінансово-кредитної сфери.
5. Детінізація економіки й шляхи повернення тіньових капіталів.

Література

1. Політична економія. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. В.О. Рибалкіна, В.Г. Бодрова. – К.: Академвидав, 2004.
2. Основи економічної теорії: Посібник для Вузів / Рибалкін В.О., Хмелевський М.О., Біленко Т.І., Прохоренко А.Г. - Київ: ВЦ „Академія”, 2002.
3. Основи економічної теорії / За ред. А.А. Чухна. — К.: Вища школа, 2001.
4. Основи економічної теорії: політекономічний аспект / Від. Ред. Г.Н. Климко. - К.: Знання-Прес, 2004.
5. Економічна теорія: політекономія. Підручник/ За ред. В. Д. Базилевича.– К., 2004.
6. Василик О.О. Теорія фінансів. - К., 2000.
7. Гальчинський А.С. Теорія грошей. - К., 2001.
8. Геєць В.М. Формування доходної частини бюджету: підсумки, проблеми, перспективи // Економіка і прогнозування. - 2004. - № 1.
9. Клименко В.В. Фондовий ринок України у контексті фінансової безпеки держави. - К., 2003.

10. Абалкин Л. И., Аболихина Г. А., Адиебеков М. Г., Андросова Л. Д., Ауров В. В.. Коммерческие банки на фондовом рынке - М.: ДеКА, 1995. — 112с.

11. Мишкін Ф. С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків. - К., 1998.

Тема 15. Доходи у суспільстві

Програмні питання

Сутність доходу як економічної категорії. Доходи населення, їх види та джерела формування.

Сутність та механізм розподілу доходів. Функціональний та персональний розподіл доходів. Форми розподілу доходів за трудові результати та економічну діяльність. Заробітна плата: як ціна товару “робоча сила” та форма розподілу за результатами праці. Форми та системи заробітної плати. Дохід від кооперативно-колективної та індивідуальної трудової діяльності. Підприємницький дохід. Доходи від власності та рентні доходи.

Сімейні доходи, їх структура та використання. Заощадження як необхідний елемент у структурі сімейних доходів. Номінальні та реальні доходи. Диференціація доходів та її межі. Крива Лоренца.

Соціальні аспекти економічних відносин. Рівень та якість життя населення. Прожитковий мінімум. Бідність і процеси маргіналізації населення. Тіньова економіка та її вплив на соціально-економічний розвиток. Еволюція соціальної структури суспільства.

Необхідність та сутність системи соціального захисту населення. Основні елементи механізму соціального захисту. Державне регулювання розподілу доходів

Мета вивчення теми – формування у студентів знань щодо джерел формування і механізму розподілу доходів, соціальних аспектів економічних відносин, навчання студентів базовим методам аналізу рівня і якості життя,

вмінню обґрунтовувати власне розуміння шляхів регулювання механізмів соціального захисту.

Основні категорії і поняття

Доходи; функціональний та персональний розподіл доходів; заробітна платня; рента; підприємницький доход; відсоток; сімейний доход; сімейний бюджет; рівень життя; якість життя; добробут; бідність; злиденність; субсидія; реальні та номінальні доходи; індексація; диференціація доходів; крива Лоренца, позичковий процент, прибуток, бухгалтерський прибуток, чистий прибуток, нормальний прибуток, процент, земельна рента, реальна зарплата, диференційна рента, норма(ставка позичкового процента), соціальні доходи, трудові доходи, коефіцієнт (індекс) Джині.

Методичні рекомендації до вивчення теми №15

Вивчаючи тему № 16 «Доходи у суспільстві», студент повинен знати і розуміти сутність, види та джерела формування доходів. [1;2] Особливу увагу в методичному плані необхідно приділити розподілу доходів, а саме класифікувати їх за різними критеріями: за рівнем формування, за суб'єктами привласнення, залежно від цін в яких визначається дохід, залежно від включення доходу в ціну товару, за джерелом отримання, доходи що утворюються внаслідок використання певних факторів виробництва (факторні доходи). [1;5;7] Необхідно також уяснити, що під функціональним в економічній теорії розуміють розподіл доходів за фактором виробництва, до яких за монетаристською концепцією належать праця, капітал, земля, за марксистською - речові фактори (земля і капітал) та особовий фактор (робоча сила). Необхідно звернути увагу при вивченні теорій, а саме марксистської та маржиналістської теорії.[1] Марксистська теорія розподілу доходів ґрунтується на інших засадах: капіталістичний сукупний національний дохід, новостворена вартість, перенесена вартість яка входить до структури сукупного суспільного продукту, але не є складовою національного

доходу(новоствореної вартості), додаткова вартість у свою чергу підлягає розподілу між капіталістами. А маржиналістська теорія розподілу доходів ґрунтується на таких засадах а саме: власниками економічних ресурсів у ринковій економіці є домогосподарство, є чотири фактори виробництва, яким відповідають такі форми доходів: земля створює ренту, капітал-процент, праця-заробітну плату, здатність до підприємництва – підприємницький дохід[2;3;4]. Студент повинен знати і вміти розраховувати персональний розподіл доходів, сімейні доходи, їх рівень джерела і структуру між окремими фізичними особами, сім'ями або домогосподарствами. В ході вивчення самостійної теми студент має проаналізувати персональний розподіл доходів які надають можливість виявити фактори, що визначають рівень і структуру доходів окремих сімей, враховуючи структуру витрат сім'ї яка є важливим показником економічного розвитку країни, всебічно дослідити закон Ернеста Енгеля [2;6;8;9;10].

План семінарського заняття

1. Сутність, види і джерела формування доходів в суспільстві. Номінальні й реальні доходи.
2. Сутність, види, форми і системи заробітної плати.
3. Персональний розподіл доходів. Сімейні доходи, їх рівень, джерела і структура.
4. Диференціація доходів населення. Крива Лоренца і коефіцієнт Джині.
5. Ринок праці: зміст та особливості функціонування. Принципи й механізм впливу держави на ринок праці.
6. Соціальний захист населення в Україні.

Завдання для самостійної роботи

А) тести:

1.Визначити основні чинники формування доходів:

А) економічні;

- Б) політичні;
- В) історичні;
- Г) фізіологічні;
- Д) екологічні.

2. Основним джерелом задоволення особистих потреб являється:

- А) підвищення добробуту;
- Б) матеріальні витрати;
- В) грошові доходи.

3. Доходи поділяються на:

- А) первинні доходи;
- Б) тіньові доходи;
- В) збалансовані доходи;
- Г) вторинні доходи.

4. Обґрунтуйте основні складові ренти:

- А) доход від використання землі;
- Б) доход від використання ресурсів;
- В) грошові заохочування;
- Г) рентні платежі.

5. Назвіть види стимулювання праці:

- А) надбавки до заробітної платні;
- Б) доплата до заробітної платні;
- В) сумісництво ;
- Г) організаційні функції.

6. За ринкових умов господарювання первинні доходи виступають у формі:

- А) заробітної платні;
- Б) додаткової вартості;
- В) оплати послуг підприємств;
- Г) ціни робочої сили;
- Д) номінальної заробітної платні.

7. Які форми охоплюють доходи сім'ї :

- А) оплата праці за видами матеріально грошового стимулювання;
- Б) трансферні платежі;
- В) доходи від особистого підсобного господарства.

8. Які функції виконують домашні господарства:

- А) розподільчу функцію;
- Б) інформаційну функцію;
- В) споживчу функцію.

9. Диференціація доходів зумовлена:

- А) існування нетрудових доходів;
- Б) майновою нерівністю;
- В) перерозподілом національного багатства;
- Г) економічними перетворюваннями в країні.

10. Назвіть основні заходи усунення нетрудових доходів в суспільстві:

- А) економічні;
- Б) політичні;
- В) виховні;
- Г) організаційні;
- Д) правові ;
- Ж) інформаційні.

Б) задачі:

1. Яку суму повинен повернути через 3 роки банк вкладнику, якщо розмір вкладу становить 12 тис. грн. під 10 % річних за складними і простими процентами?

2. Припустимо, що Петро, Сергій, Ігор, Галина та Наталя отримують доходи у розмірі 500, 250, 125, 75 і 50 грн. відповідно. Побудуйте криву Лоренца і визначте, який відсоток загального доходу отримує найбагатший і найбідніший з них.

3. Як і на скільки змінилася реальна заробітна плата, якщо номінальна заробітна зарплата за рік підвищилась від 320 грн до 360 грн, а річний рівень інфляції становить 10%?

4. У 2011 р. номінальна зарплата становила 900 гр.од., а ціна хліба - 3 гр.од., у 2012 р. номінальна зарплата зросла на 5%, а ціна на хліб - на 12%. Визначте: номінальну зарплату і ціну хліба у 2011 році, а також реальну зарплату, виражену хлібом. Обґрунтуйте, чому реальна зарплата (виражена

хлібом) у другому періоді стала меншою, ніж у першому. Які наслідки для рівня життя індивідуальних домашніх господарств можна передбачити, якщо узагальнити чисельні значення наведеного вище прикладу (замість підвищення цін на хліб прийняти загальне підвищення рівня цін)?

5. Обчисліть зміни відносно 2011 року та поясніть їх вплив на рівень життя індивідуальних домашніх господарств, якщо б у 2012 році зарплата зросла на 9%, а ціна на хліб - на 6%.

6. Якою буде реальна процентна ставка за кредит, якщо номінальна процентна ставка становить 12.5%, а річний рівень інфляції-6.8%?

7. Робітник 5-го розряду працював у цеху 20 робочих днів. Тарифний коефіцієнт для робітника цього розряду — 1,8; денна тарифна ставка робітника 1-го розряду визначена в розмірі 5 грн. Визначте: денну і місячну заробітну плату робітника, а також вкажіть, до якої системи заробітної плати належить така організація оплати праці?

8. За перші 5 років реформування економіки роздрібні ціни в Україні зросли у 118 тис. разів, а грошові доходи населення — у 18 тис. разів. Визначте: як змінилися за цей час реальні доходи населення?

9. Фермер вирощує на своїй ділянці землі в середньому 500 т картоплі на рік. Ціна 1 кг картоплі за рік не змінювалась і становить 3 грн. Щорічні витрати на вирощування, збір і реалізацію картоплі оцінюється в 100 тис. грн.. Чому дорівнювати розмір щорічної ренти?

В) питання для самоконтролю:

1. У чому різниця між номінальним і реальним доходом?

2. Які ви знаєте методи відображення та виміру нерівномірного розподілу доходів між різними верстами населення?
3. У чому сутність розподілу доходів?
4. Які форми розподілу доходів за трудові результати та економічну діяльність Ви знаєте?
5. Що таке рентний дохід? Які фактори його зумовлюють? Поясніть, за яких умов виникають рентні доходи?
6. Охарактеризуйте структуру та напрями використання сімейних доходів.
7. Чому сучасна економічна теорія розглядає дохід на капітал(незалежно від того, яких форм він набуває) як відсоток?
8. Дайте визначення рівня та якості життя населення, що таке прожитковий мінімум?
9. Чому існує нерівність у розподілі доходів?

Г) питання для дискусії:

1. Назвіть основні інструменти, за допомогою яких держава здатна впливати на зменшення диференціації у розподілу доходів між окремими членами суспільства.
2. Охарактеризуйте види доходів і відмінності між ними.
3. Якими факторами визначається дохід підприємця? Яких форм він набуває?
4. У чому полягає зміст заробітної платні? Яких форм вона набуває? Розкрийте їх зміст.

Література

А) основна:

1. Базилевич В. Економічна природа бідності та шляхи її подолання // Вісник КДТЕУ.-2006.-№3-С.3-14. .- 360 с.
2. Базилевич В.Д., Базилевич К.С. Ринкова економіка: основні поняття і категорії: Навч. посіб.-К.: Знання, 2006.- 400 с.

3. **Економічна теорія: Підручник / За ред. В.М Тарасевича.-К.: Центр літератури, 2006.- Розд 9**
4. Курс экономической теории: Учебник.-4-е изд.,доп. И перераб.- Киров:АСА, 1999.-Р
5. Мандибура В.О Рівень життя населення України та проблеми реформування механізмів його регулювання.- К.:Парламент,1998
6. Основи економічної теорії:політ економічний аспект: Підручник / Відп.ред.Г.Н.Климко.-5-те вид.-К.:Знання-Прес,2004
7. Про прожитковий мінімум: Закон України // Урядовий кур'єр – 1999.
8. Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономика: Пер. с англ – 2го изд.- М.: Дело ЛТД, 1993.-Розд. 15,16,17,18.
9. Gleaser Edward L., Sacerdote Bruce. The social consequences of housing.-Cambridge? MA.: National Bureau of Economic research,2000
10. World Development Reports. 1998. The State in a Changig World / Publisghed for the World Bank.-Oxford University Press,1999

Б) додаткова:

1. Марцин В. С. Економічне регулювання ефективності господарської діяльності. - Л.: ЛБІ НБУ, 2005.-220 с.
2. Стратегічні виклики ХХІ століття суспільству та економіці України; В 3 т. / За ред. В. М. Гейця, В. П. Семиноженка, Б. Є. Кваснюка. - К.: Фенікс, 2007.-401 с.
3. Чухно А. А. Твори: У 3 т.: інформаційна постіндустріальна економіка: теорія і практика. - Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка; Науково-дослідний фінансовий ін-т при Міністерстві фінансів України. -К., 2006.
4. Макконнелл К, Брю С. Економікс: В 2т.-М.,1992